

บทวิจารณ์หนังสือ เรื่อง สีเหนมมนตาแห่งลานนา

ทัศนีย์ นาควัชร

อ.บ. (เกียรตินิยม),

Diplôme d'études supérieures (Sorbonne) ศาสตราจารย์กิตติคุณ,

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail: chetanan@hotmail.com

เมื่อได้อ่านจินตนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องสีเหนมมนตาแห่งลานนา ประพันธ์โดยบัณฑิต ลำซำ พิมพ์ในปี พ.ศ. 2556 โดยบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ความยาว 608 หน้า ผู้วิจารณ์ก็พบว่า

หนังสือเล่มนี้มีประเด็นและแง่มุมที่ หลากหลาย น่าสนใจ ควรแก่การ นำมาวิเคราะห์วิจารณ์สำหรับผู้อ่าน ทั่วไป การที่ผู้ประพันธ์ใช้ชื่อจริง แทนที่จะใช้นามปากกา ทำให้ผู้อ่าน ไม่ต้องไปเสาะแสวงหาว่านักเขียน หน้าใหม่ในบรรณพิภพผู้นี้เป็นใคร เคยสร้างสรรค์งานวรรณกรรมชิ้นใด ไว้บ้างก่อนหน้านี้แน่นอนที่ผู้อ่านจะ ต้องรู้สึกแปลกใจอยู่บ้าง เพราะ อาชีพการงานของผู้ประพันธ์นั้นช่าง ห่างไกลจากการสร้างสรรค์ทาง

วรรณศิลป์มากนัก อย่างไรก็ตาม ในคำนำของผู้ประพันธ์ ผู้อ่านก็ได้ทราบถึงแรงบันดาลใจในการเขียนนวนิยายเรื่องนี้อย่างชัดเจน ซึ่งผู้ประพันธ์ได้แจกแจงโดยละเอียดอย่างเป็นขั้นตอน ผู้วิจารณ์จะขอสรุปเนื้อหาของคำนำดังต่อไปนี้ คือในปี พ.ศ.2552 ผู้ประพันธ์ได้รับเชิญให้เป็นประธานในพิธีมอบ “ห้องสมุดธนาคารความรู้” ดำเนินการโดยมูลนิธิธกสกรไทย ที่โรงเรียนบ้านน้ำปาง อำเภอมะจิม จังหวัดน่าน ช่วงเวลาหนึ่งวันกับหนึ่งคืนที่จังหวัดน่าน “กลายเป็นหนึ่งคืนกับหนึ่งวันที่พลิกผันหันเหความคิด อีกชีวิตจิตวิญญาณ” เพราะได้ต้องมนต์สะกดของดินแดนลานนาตะวันออกแห่งนี้ไปเสียแล้ว นอกจากนั้น หนังสือการ์ตูนเล่มเล็กๆ ชื่อ *เมืองน่าน อดีตที่คุณอาจไม่เคยรู้* เรียบเรียงโดยอาจารย์สิทธิศักดิ์ ธงเงิน อาจารย์ยุทธพร นาคสุข เป็นที่ปรึกษา ก็เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการเขียนนวนิยายเล่มนี้ มนตราแห่งน่าน ผสมผสานกับประวัติศาสตร์ลานนาตะวันออกในหนังสือการ์ตูนเล่มเล็กๆ “บันดาลใจจินตนาการย้อนกลับไปในอดีตอันไกลโพ้น ที่อาจจะเคยมีชีวิตอยู่ในสมัยนั้น กลายมาเป็นความผูกพันอันจับปล้นในปัจจุบันโดยไม่ทันรู้ตัว”

เมื่อผู้ประพันธ์มีอายุครบ 60 ปี แรงบันดาลใจที่ได้สะสมบ่มเพาะมานานปี ทำให้เกิดความคิดที่ว่าในโอกาสนี้จะเขียนนวนิยายขึ้นมาสักเรื่องหนึ่ง โดยเนื้อเรื่องจะเกิดที่เมืองน่าน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็นจินตนาการล้วนๆ ของผู้ประพันธ์ มีส่วนที่อิงประวัติศาสตร์จากหนังสือ *เมืองน่าน อดีตที่คุณอาจไม่เคยรู้* อยู่บ้าง รวมทั้งข้อมูลอันหลากหลายที่ได้จากแหล่งอื่น นอกจากนั้น ผู้ประพันธ์ยังเขียนไว้ในคำขอบคุณท้ายเล่มว่า เนื้อหาบางส่วนของนวนิยายเรื่องนี้ได้รับแรงบันดาลใจจากจินตนิยายสองเรื่องของคุณหญิงวิมลศิริไพบูลย์ คือเรื่อง *พิษสวาท* ประพันธ์ในนามปากกา “ทมยันตี” และเรื่อง *สรวงฟ้า* ประพันธ์ในนามปากกา “ลักษณวดี” และยังได้รับอนุญาตให้ใช้คำว่า “นางจิรอมแพง” ซึ่งแปลว่าตฤณีน้อยผู้เป็นที่รัก จากเรื่อง *สรวงฟ้า*

อนึ่ง ผู้ประพันธ์ได้ออกตัวว่า “นวนิยายเรื่องนี้จะถือว่ามีความถูกต้องเต็มที่ทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ ทั้งในตัวบุคคล สถานที่และเวลาหาได้ไม่ แต่จะได้บรรยากาศแห่งลานนานั้นเป็นแม่นมั่นแล้ว” และที่สำคัญที่สุด

“นวนิยายเรื่องนี้เป็นวิธีการสะท้อนความเป็นตัวตนของผม หลังจากที่ได้สั่งสมและบ่มเพาะมาครบ 60 ปี” และในคำนำเช่นกันที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงชื่อของนวนิยายว่าคิดมาตั้งแต่ไปเยือนนานาในปี พ.ศ. 2552 แล้ว และไม่เคยเปลี่ยนใจ เพราะได้ต้องมนต์เสน่ห์แห่งลานนาอย่างไม่อาจถ่ายทอดได้ เพียงแต่มาแปลงภาษาให้ออกเสียงเป็นอารมณ์แห่งลานนาว่า *สินหามนตาแห่งลานนา*

สำหรับโครงสร้างของนวนิยายนั้นแบ่งออกเป็นปฐมบท ต่อด้วยภาคแจ้ง 8 ฉาก สลับกับภาคเงาอีก 8 ฉาก ปิดท้ายด้วยปัจฉิมบท อันที่จริง ผู้ประพันธ์น่าจะแยกภาคแจ้งและภาคเงาออกจากกันเป็นสองส่วน โดยไม่จำเป็นต้องสอดแทรกฉากแต่ละฉากของภาคแจ้งและภาคเงาให้คู่ขนานกัน ทั้งนี้เพราะเนื้อหาของทั้งสองภาคก็ไม่ได้สอดคล้องสัมพันธ์กันอยู่แล้ว ภาคเงาทั้ง 8 ฉากซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตอันไกลโพ้นเกือบ 700 ปี ก็สามารถดำเนินไปอย่างลื่นไหล นับตั้งแต่ปฐมบทซึ่งเป็นบทนำของภาคเงา จบลงด้วยฉากสุดท้ายที่งดงามและเรียบง่าย ส่วนภาคแจ้งนั้นเป็นการท่องเที่ยวเมืองน่านของตัวละครเอก ซึ่งในระหว่างนั้นได้เกิดแรงสังหรณ์ที่เชื่อมโยงอดีตชาติของตนในภาคเงา และได้อำลาจากน่านในปัจจุบันอย่างสุขใจ ด้วยเหตุผลดังกล่าว นวนิยายขนาดยาวจำนวน 600 หน้าเรื่องนี้สามารถนำมาแยกเป็นนวนิยายสองเรื่อง แต่ละเรื่องจะมีความยาวประมาณ 300 หน้า ซึ่งไม่สั้นไม่ยาวจนเกินไป ส่วนปัจฉิมบทนั้นสามารถนำมาขยายและเพิ่มเติมให้สมบูรณ์จนเป็นนวนิยายแนวอัตชีวประวัติอีกเล่มหนึ่งก็ได้ ซึ่งนวนิยายแต่ละเล่มนั้นจะเป็นงานวรรณกรรมที่มีเอกภาพมากกว่าที่จะรวมอยู่ในเล่มเดียวกัน

เนื้อหาของบทวิจารณ์บทนี้แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกคือความเป็นตัวตนของผู้ประพันธ์ที่สะท้อนในนวนิยาย ดังที่ได้เน้นย้ำไว้ในคำนำตอนท้ายว่าเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดในการเขียนนวนิยายเรื่องนี้คือ “สะท้อนความเป็นตัวตนของผม” สมมุติว่าผู้อ่านไม่ได้อ่านคำนำ แต่อ่านนวนิยายจนจบเล่ม ก็จะต้องลงความเห็นอย่างปราศจากข้อสงสัยเลยว่า ผู้ประพันธ์ได้ถ่ายทอด

ตัวตบอย่างเด่นชัดผ่านบทบาทของตัวละครเอกฝ่ายชายในภาคเงาคือ พระญาผาสूरียา และผ่านความคิดคำนึงและการสนทนาของตัวละครทั้งที่ปรากฏตัวและไม่ปรากฏตัวในภาคแจ้ง อาจกล่าวได้ว่านวนิยายเรื่องนี้ มีลักษณะที่เรียกกันเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า *roman à clef* คือผู้อ่านสามารถคาดเดาได้ว่าตัวละครเป็นใครในชีวิตจริง สำหรับส่วนที่สองนั้น จะเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์กลวิธีทางวรรณศิลป์ ได้แก่การใช้ภาษา กลวิธีการพรรณนา การสื่อความนัยแก่ผู้อ่าน ฉากวิกฤตที่อยู่ในกรอบของความพอเหมาะพอดี และเสน่ห์ของนวนิยาย

ในภาคเงาทั้ง 8 ฉากนั้น พระญาผาสूरียามีบทบาทโดดเด่น บดบังความสำคัญของตัวละครอื่นๆ ไปสิ้น ผู้ประพันธ์ได้สร้างตัวละครเอกผู้นี้จากตำนานโบราณที่เล่าขานมาว่านางพระญาแม่ท้าวองค์หนึ่ง สมัยราชวงศ์พุกาตอนตันๆ ที่อุ้มท้องแก่หนีเข้าศึกที่ยกทัพจากเมืองพะเยามาประชิดนคร ไอร์สของนางเป็นผู้มีบุญญาบารมีและสติปัญญาความสามารถในการกู้เมืองกลับมาจากผู้รุกราน และดำรงราชวงศ์พุกาให้สืบต่อมาอย่างสง่างามอีกเป็นเวลานาน (หน้า 140) พระญาผาสूरียาเป็นเจ้าผู้ครองนครที่กอรไปด้วยคุณสมบัติ นานัปการของผู้นำประเทศในอุดมคติของทั้งผู้ประพันธ์และของเราๆ ท่านๆ ก็ว่าได้ นอกจากเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรอย่างใกล้ชิดแล้ว ยังเป็นนักรบที่กล้ากล้า ชาญฉลาด รอบรู้ตำราพิชัยสงครามอย่างแตกฉาน อีกทั้งเป็นผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาอุปสาทะอันแรงกล้า นอกเหนือจากคุณสมบัติพื้นฐานอันพึงปรารถนาของเจ้าผู้ครองนครดังที่กล่าวมาแล้ว เราจะสังเกตได้ว่า วิสัยทัศน์ที่กว้างไกลล้ำยุคของพระญาผาสूरียา ซึ่งในนวนิยายเรียกขานเป็นบางครั้งว่าองค์เป็นเจ้านั้น สะท้อนความคิดของผู้ประพันธ์ที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของนักบริหารในศตวรรษที่ 20 ต่อเนื่องมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 21 อย่างเด่นชัด พระญาผาสूरียาแต่งตั้งสหายคนสนิทที่มีความสามารถและจงรักภักดีคือพญาสิทธิวังราช หรือเรียกขานกันว่า บารมีหมี่ควาย (บุตรนางนมขององค์เป็นเจ้า เกิดมาเพื่อเป็นคู่บารมี มีร่างกายใหญ่โต ล้ำสัน แข็งแรงดุจหมี่ควาย) เป็นอำมาตย์ผู้มีอำนาจสูงสุด

ดูแลรับผิดชอบกิจการต่างๆ ของอาณาจักรโดยรวม คือดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในยุคปัจจุบันนั่นเอง และแต่งตั้งอำมาตย์ยศต่างๆ อีกประมาณยี่สิบกว่าคนให้รับผิดชอบเฉพาะด้านตามความเชี่ยวชาญของแต่ละคน เช่นดูแลการทหารและความปลอดภัยในเมือง ดูแลการเงินการคลัง ดูแลการเพาะปลูก ดูแลการตัดสินคดีความ เป็นต้น เปรียบได้กับรัฐมนตรีว่าการและช่วยว่าการกระทรวงนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อให้อาณาจักรสงบและเจริญรุ่งเรือง แม้ในช่วงที่เว้นว่างจากศึกสงคราม เจ้าผู้ครองอาณาจักรผู้นี้ก็ไม่ได้ตั้งอยู่ในความประมาทสั่งให้ข้าหลวงสะสมเสบียงทุกประเภทในยุ้งฉางของเมือง รวมทั้งน้ำดื่มและเชื้อไฟในกรณีที่เกิดสงครามหรือภัยพิบัติอื่นๆ และเป็นผู้ตรวจสอบรายการต่างๆ ด้วยตนเองอย่างละเอียดรอบคอบ แม้แต่สิ่งหยาบคายลับเมืองพะเยาที่สะกดรอยตามพระญาผาสूरียาขณะมาตรวจดูยังฉาง ยังอดชมเชยไม่ได้ “...ดูจากกริยาท่าทางก็รู้ว่าคุมงานเข้ม เอาใจใส่ คนเป็นหัวหน้าสูงสุดลงมาดูงานละเอียดเช่นนี้ อย่างน้อยต้องนับถือ ประมาทไม่ได้” (หน้า 130) นอกจากนั้น พระญาผาสूरียายังเป็นนักวางแผนและนักพัฒนาที่ยอดเยี่ยม โดยปรับปรุงระบบชลประทาน สร้างฝายที่จะระบายน้ำในหน้าฝนไม่ให้เข้าท่วมบ้านเรือนบนตลิ่ง และระบายน้ำเข้าสู่พื้นที่นาผ่านทำนบกั้นซอยย่อยเพื่อให้ชาวนาชาวไร่ทุกคนมีน้ำใช้เพื่อเกษตรกรรม ตลอดจนมีการจัดการแบ่งปันน้ำอย่างยุติธรรม เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ผู้นำบางประเทศในโลกปัจจุบันยังละเลยหน้าที่ที่พึงปฏิบัติในอันที่จะจัดการเรื่อง “น้ำ” เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน หรืออย่างน้อยก็เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเรื่องน้ำท่วมและภัยแล้งลงบ้าง คนเหล่านี้จะนำนโยบายและวิธีการของพระญาผาสूरียา เจ้าผู้ครองนครน่านยุคโบราณมาเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาที่พวกเราทุกคนต้องเผชิญอยู่ตลอดปีตลอดชาติ อนึ่ง องค์เป็นเจ้าเล็งเห็นประโยชน์ของการพัฒนาด้านชลประทานอันจะนำไปสู่การพัฒนาด้านเกษตรกรรม ด้วยการคัดเลือกพันธุ์ข้าวและเมล็ดพันธุ์พืชที่ทนทานต่อความแห้งแล้งและศัตรูพืช อันจะทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น เมื่อผลผลิตมากขึ้นพอเพียงต่อการบริโภค แผนขั้นต่อไปคือทำการค้าขาย ซึ่งในยุคนั้นได้แก่

การแลกเปลี่ยนสินค้ากับเมืองอื่นๆ นั่นเอง ช่างนำอีกจนชาวเมืองน่านเสียนี้ กระไรที่โชคดีมีผู้นำที่ครุ่นคิดวางแผนและลงมือปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของประชาชน พยายามทุกวิถีทางในอันที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บ้านเมือง ยิ่งไปกว่านั้น องค์เป็นเจ้ายังได้แสดงแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์ที่ล้ำยุค คล้ายคลึงกับทฤษฎีความได้เปรียบในการผลิตและการค้าระหว่างประเทศของนักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษในอีก 5 ศตวรรษต่อมา (ดูเชิงอรรถ 15 หน้า 240) ซึ่งน่าจะเป็นแนวความคิดด้านเศรษฐศาสตร์ที่ผู้ประพันธ์สือผ่านตัวละครนั่นเอง ในตอนท้ายของนวนิยาย พระญาผาสุริยาธิบดีรับฟังคำแนะนำเกี่ยวกับระบบการเงินการคลังจากป้อมครูบะสัง กูรจากเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเสนอให้ตั้งศาลาเงินทอกรหรือธนาคารในยุคปัจจุบัน และผลิตเงินตราที่เป็นมาตรฐานและนำเชื่อถือเพื่อแก้ปัญหาข้าวยากหามาแพง ในที่สุด องค์เป็นเจ้าได้แต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญท่านนี้เป็นผู้จัดการศาลาเงินทอกร น่าจะเทียบได้กับตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยส่วนกระทรวงการคลังนั้นก็มีอำมาตย์สองคนรับผิดชอบในตำแหน่งที่เทียบเท่ารัฐมนตรีว่าการและช่วยว่าการอยู่แล้ว น่าเสียดายที่กูรท่านนี้ไม่ได้แนะนำให้ตั้งตลาดหลักทรัพย์แห่งอาณาจักรน่านด้วย มิฉะนั้น อาณาจักรน่านยุคโบราณคงจะมีฐานะทางเศรษฐกิจก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศในยุคปัจจุบันเป็นแน่

พระญาผาสุริยาธิบดีเห็นความสำคัญของระบบสาธารณสุข เพราะถ้าประชาชนมีสุขภาพอ่อนแอ ก็จะไม่สามารถทำงานให้เจริญรุ่งเรืองได้ และไม่สามารถต่อสู้กับข้าศึกได้ยามเกิดศึกสงคราม จึงมอบหมายให้อำมาตย์ผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ไปดูแลการพัฒนาด้านแพทยศาสตร์ ด้วยการเพิ่มจำนวนแพทย์ที่มีคุณสมบัติเทียบพร้อมในการเป็นแพทย์ที่ดี พร้อมกับให้ดูแลความเป็นอยู่ของแพทย์ให้เหมาะสมกับความชำนาญและความเหนื่อยยาก นอกจากนั้น ยังแนะนำวิธีการรักษาสุขภาพของชาวเมือง เช่นการกินอาหาร การออกกำลังกาย หลีกเลี้ยงสิ่งเสพติด เป็นต้น นอกจากการสาธารณสุขแล้ว พระญาผาสุริยายังคำนึงถึงความสำคัญของการศึกษาของประชาชนทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะเป็นชาวเมืองหรือชาวนา โดยเฉพาะพวกเด็ก ๆ

ที่จะเติบโตเป็นกำลังของชาติต่อไป และเน้นย้ำการศึกษาต่อเนื่อง โดยสั่งผู้รับผิดชอบให้ชีวิตเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียน เริ่มจากการเรียนอักษรลานนา จากนั้นให้ช่างหรือครูผู้มีความรู้ความชำนาญในศาสตร์ต่างๆ มาถ่ายทอดวิชาให้ ด้วยเล็งเห็นการณ์ไกลว่าการศึกษานั้นจะสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ กล่าวคือ “นิสัยที่ใฝ่เพิ่มปัญญา ผนวกกับการตั้งอยู่ในศีลธรรม และความมีวินัยและความเพียรนั้น จะทำให้หมู่เฮามั่งมุ่นมามีและมีความเจริญก้าวหน้ามั่นคง” (หน้า 312)

นอกจากเป็นนักบริหารและนักพัฒนาที่มีความคิดก้าวหน้าล้ำยุคแล้ว ผู้ประพันธ์ยังเพิ่มเติมคุณสมบัติที่พึงปรารถนาและหาได้ยากของผู้ปกครองประเทศอีกหลายประการ ซึ่งแจกแจงได้ดังนี้ ประการแรกคือเป็นผู้ดำรงความยุติธรรม เคารพกฎหมายของประเทศ แม้ว่าจะส่งผลกระทบต่อयरุนแรงต่อตัวเอง ก็ต้องกล้ากลืนความทุกข์ระทมใจอย่างแสนสาหัสเอาไว้ ดังกรณีของมะไฟ สนมเอกผู้เป็นสุดที่รักได้ทำมณฑมายาสินหาแก่องค์เป็นเจ้าคือทำเสน่ห์ให้หลวงกังนางคนเดียว พระญาผาสุริยาตัดใจสั่งประหารนางด้วยการถ่วงน้ำตามกฎหมายลานนาที่ระบุไว้ชัดเจนว่า “เทวiconใจขององค์เป็นเจ้าผู้ครองนครลุแก่ความมั่งง่าย หวังครอบครองจิตใจท้าวท่าน โดยใช้มนต์มายาผูกมัดสินหาแล้ว โทษนั้นหนักนัก (คือการถูกจับถ่วงน้ำ)” (หน้า 403) แต่ครั้นเอื้องผิ้ง นางสนมคนหนึ่งหนีตามผู้ชายไป พระญาผาสุริยากลับไม่เอาผิด ทั้งๆ ที่สามารถจับมาลงโทษได้ เพราะกฎหมายลานนาระบุไว้ว่า “ถ้าผิวของหญิงฆ่าชายชู้ ก็ยอมทำได้ แต่อาณาจกรหลักคำ (กฎหมายลานนา) ไม่ได้ระบุว่าต้องเอาผิด การที่เทวีของเจ้าเมืองจะมีชู้ไม่ได้เป็นอันตรายต่อการปกครองเหมือนกับทำมณฑมายาสินหา” (หน้า 477) จึงสั่งไม่ให้เอาโทษนางสนมผู้นั้น ปลอยนางไปมีความสุขกับชายอื่นตามใจปรารถนา

คุณสมบัติพิเศษสุดอีกประการหนึ่งสำหรับมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม คือเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณนอกเหนือจากบุญการีของตน จะเห็นได้ว่า ขุนใส ซึ่งเป็นนามเดิมของพระญาผาสุริยาในวัยฉกรรจ์ได้ยกทัพกลับมาตีวรนครคืน

จากพญาเงาะเมือง เจ้าเมืองพะเยา หลังจากประสบชัยชนะ กุ๊วรนครของราชวงศ์พุกากลับมาได้ ก็เลือกที่จะไว้ชีวิตพญาเงาะเมืองผู้ได้สังหารพระญาแก้วเกือน บิดาของตน ด้วยสำนึกบุญคุณที่ได้รับใคร่เลี้ยงดูมาโดยไม่รู้ว่าเป็นลูกเชลย ได้แต่ขับไล่ให้กลับไปเมืองพะเยาทั้งครอบครัว บุคคลผู้หนึ่งที่พระญาผาสूरียารำลึกถึงบุญคุณอันล้นเหลือคือแม่เฒ่าผู้เคยเป็นแม่นม และเป็นคนสนิทติดตามมารดาคือนางพระญาแม่ท้าวคำปิ่นที่อุ้มท้องระหกระเหินหนีภัยสงคราม นางผู้นี้เป็นผู้ทำคลอดให้ในกลางป่า อุ้มชูเลี้ยงดู จนเติบชายผู้นี้เติบโตขึ้น และสามารถกอบกู้วรนครแห่งราชวงศ์พุกาคืนมาได้ พระญาผาสूरียาไม่เคยลืมบุญคุณนางผู้เลย จะเห็นได้ว่าทุกครั้งเมื่อกลับจากการเดินทางไกล หลังจากไหว้พระบนหอคำแล้ว ก็จะมาเยี่ยมเยียนแม่ผู้ที่พักอยู่ในเรือนไม้ไม้อไกลจากคุ้มหลวงเพื่อไต่ถามทุกข์สุขอย่างห่วงใย ด้วยนางชรามากแล้ว สุขภาพยังอ่อนแออีกด้วย เมื่อนางสิ้นชีวิตด้วยการถูกทำคุณไสย องค์เป็นเจ้าให้เคียดแค้นยิ่งนัก อีกทั้งยังหาตัวฆาตกรไม่ได้ ได้แต่เศร้าโศกเสียใจด้วยความอาลัยรักอยู่มีรัศดาลาย

เป็นที่น่าสังเกตว่า คุณสมบัติที่ผู้ประพันธ์เน้นย้ำอยู่หลายครั้งหลายตอน ประหนึ่งว่าต้องการจะให้ผู้อุปการประเทศหรือผู้ครองอำนาจสำนึกไว้คือการรับฟังคำเตือนของอำมาตย์ผู้ภักดี ยามโกรธเกรี้ยว พระญาผาสूरียามักจะตัดสินใจโทษผู้กระทำผิดด้วยวิธีการรุนแรง เช่นถอดถอนจากตำแหน่ง บ้าง ตัดสินประหารชีวิตบ้าง หรือสั่งให้เผาทั้งเป็นผู้ที่กระทำผิดร้ายแรงบ้าง แต่เมื่ออำมาตย์ผู้เฒ่าหรือแม่ทัพที่ร่วมทำศึกมาด้วยกันขอให้ลดหย่อนผ่อนโทษ หรือลงโทษด้วยวิธีอื่นด้วยการเตือนสติอย่างระมัดระวัง พร้อมทั้งอ้างเหตุผลอันสมควรแก่การรับฟัง พระญาผาสूरียาก็จะปฏิบัติตามคำแนะนำ และยังตระหนักถึงบุญคุณของอำมาตย์ผู้ภักดีเหล่านั้นที่คอยเตือนสติมิให้ลุแก่อำนาจ ซึ่งอาจจะส่งผลร้ายแรงไว้ในภายหลัง เราคงจะยอมรับว่าผู้มีอำนาจวาสนาทุกยุคทุกสมัยมักจะขาดคุณสมบัติข้อนี้ เพราะเท่าที่เคยพบเห็นหรือได้ยินได้ฟังมา ถ้ากลายมิตรหรืออำมาตย์ผู้ซื่อสัตย์เตือนสติเจ้านายดังเช่นอำมาตย์ผู้เฒ่าได้ปฏิบัติต่อพระญาผาสूरียา ผู้ปรารถนาดีเหล่านั้น

มักจะประสบเคราะห์กรรมแทบไม่ได้ผุดได้เกิดไปอีกนาน เพราะผู้เป็นใหญ่ มักจะยึดถือความเห็นของตนฝ่ายเดียว ไม่ยอมรับฟังผู้ใดที่บังอาจเสนอความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับตน ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก จึงไม่น่าประหลาดใจว่า ผู้คนถ้วนหน้ามักจะยึดภษิตที่ว่า “พูดไปสองไพเบี้ย...” หรือตั้งคำถามว่า “ใครจะเอากระดิ่งไปผูกคอแมว” กล่าวได้ว่า พระญาผาสूरียาเป็นผู้ใหญ่ที่สมควรจะได้รับการยกย่องนับถือเป็นอย่างยิ่ง เพราะการปด้วยคุณสมบัติที่หาได้ยาก ได้แก่การรับฟังความเห็นของผู้อื่นที่ขัดแย้งกับของตน แล้วนำมาปฏิบัติอย่างเต็มอกเต็มใจ

นอกเหนือจากคุณสมบัตินานัปการของพระญาผาสूरียาที่สะท้อนความคิดของผู้ประพันธ์เกี่ยวกับผู้นำประเทศในอุดมคติแล้ว เจ้าผู้ครองนครผู้นี้ยังเป็นผู้ไฝ่ธรรม ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาแรงกล้าอย่างเต็มกำลัง เป็นผู้สร้างวัดพระธาตุภูเพียงแซ่แห่งเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่พญาลิไทได้มอบให้เมื่อครั้งไปเยือนเมืองเซียง และทุกครั้งที่จากคุ่มหลวงไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง พอเดินทางกลับ พระญาผาสूरียาจะต้องขึ้นไปบนหอคำเพื่อกราบไหว้พระพุทธรูปสุโขทัยอันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเชื่อว่าพุทธานุภาพจะช่วยปกป้องรักษาให้ปลอดภัย เมื่อเกิดปัญหาคับข้องใจ ก็จะไปปรึกษาพระญาเถรเรณูผู้มีญาณอันสังวร ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของตนที่ถักไนดอยภูคา และขอให้ท่านแสดงธรรมเพื่อจะได้นำข้อคิดไปแก้ปัญหที่เกิดขึ้น ซึ่งพระอุปัชฌาย์ก็ได้ตอบปัญหาที่ศิษย์นำมาไต่ถาม พร้อมทั้งแสดงธรรมโดยให้อรรถาธิบาย ดังตอนหนึ่งในคำโปรยหลังปก มีความว่า “องค์เป็นเจ้า ตั้งใจให้เด็ดเดี่ยวที่จะเสียสละความสุขของตน เพื่อความสุขของชนทั้งหลาย ด้วยเหตุผลที่สมควร ภูมิใจที่ได้มีโอกาสสร้างความดีความงามอันสูงส่ง เน้นหนักทุ่มเทความคิดนี้ให้มากจนสามารถจะเกิดความแน่วแนได้ว่าเฮานี้เกิดมาเพื่อยกจิตใจให้สูงส่งโดยแท้ และการจะยกระดับจิตใจได้ ทุกคนต้องพบอุปสรรค ยังมีบุญวาสนาจะได้มีจิตใจสูงส่งเพียงใด ยิ่งจะได้รับการพิสูจน์เพียงนั้น” (หน้า 121) อย่างไรก็ตาม ศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพระญาผาสूरียานั้นผสมผสานกับความศรัทธาในเทวดา เพราะเชื่อว่าเป็น

ผู้คุ้มครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข แคล้วคลาดจากภัยอันตราย จึงมีการจัดพิธีบวงสรวงเทวดาอย่างอลังการเป็นครั้งคราว องค์เป็นเจ้าได้เคยถามพระอุปัชฌาย์ว่าเทวดาช่วยเหลือมนุษย์ที่ประกอบพิธีบูชาได้หรือเปล่า ซึ่งท่านก็ตอบอ้อมๆ โดยอ้างคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมเท่านั้น และไม่แน่ใจว่าเทวดาจะได้กินเครื่องสังเวยในพิธีหรือเปล่า แต่ผู้ทำพิธีอ่านโองการและข้าหลวงที่มาเก็บโต๊ะเครื่องสังเวยนั้นได้กินแน่ๆ (หน้า 122) ซึ่งองค์เป็นเจ้าก็รับทราบโดยดี แต่ก็ยังจัดพิธีบูชาเทวดาต่อมาอย่างสม่ำเสมอ แม้แต่พิธีสืบชะตาในวัย 60 ปี หรือพิธีมหาบูรณากิเษก ก็มีทั้งพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกับการอัญเชิญเทวดามาเป็นสักขีพยาน นับว่าผู้ประพันธ์ได้สร้างความคลุมเครือแก่ผู้อ่านว่าท้ายที่สุดแล้วพระญาผาสุริยาเชื่อมั่นในพลังศักดิ์สิทธิ์ของเทวดาหรือเปล่า เพราะไม่ได้โต้แย้งพระอุปัชฌาย์แต่ประการใด แต่ขณะที่ประกอบพิธีบวงสรวงเทวดา ก็นั่งฟังโองการสังเวย ต้มตำไปกับอารมณ์แห่งความขลังของพระเวทอย่างไรก็ตาม ถ้าย้อนกลับไปอ่านในภาคแจ้งนาคที่หนึ่ง จะเห็นได้ว่า เจ้าแก้วเจ้าของโรงแรมพุกาน่านพาก็เชื่อในพลังศักดิ์สิทธิ์ของเทวดาเหมือนกัน แยกของโรงแรมได้รับคำอธิบายจากเจ้าหน้าที่โรงแรมว่าเหตุที่ตราโรงแรมเขียนเป็นภาษาลานนาโบราณซึ่งหมายถึงคำว่าพุกานั้น เป็นเพราะว่า “มีอาจารย์คนหนึ่งแนะนำ ถ้าใช้อักษรลานนาโบราณแล้วจะสามารถดึงเอาพลังของเทวดาที่อภิบาลรักษามาจักรลานนาตะวันออกนี้ให้ลงมาช่วยให้กิจการโรงแรม อีกทั้งบริษัทพูกาอื่นๆ ให้เจริญรุ่งเรืองได้” (หน้า 35) และพนักงานคนเดียวคนนี้ได้กล่าวเสริมอีกว่า “เจ้าแก้วท่านเชื่อแต่เทวดา คนท่านไม่เชื่อค่ะ” (หน้า 35) นอกจากความเชื่อเรื่องเทวดาที่สามารถใช้พลังช่วยเหลือมนุษย์แล้ว พระญาผาสุริยายังเชื่อเรื่องการเลือกทำเลที่ตั้งเมืองและการวางผังให้ถูกต้องตามศาสตร์ “ฮวงจุ้ย” เมื่อย้ายเมืองหลวงจากรนครซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน เพื่อสร้างเมืองหลวงใหม่คือนันทบุรีทางฝั่งตะวันออก อาจารย์ห่องขาวจินจากวางตุ้งได้รับหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบเรื่อง “ฮวงจุ้ย” ของเมืองหลวงแห่งใหม่นี้ อาจารย์ได้แนะนำให้ปรับทิศทางการ

วางผังของทั้งวัดและเมือง โดยชี้ให้ดูว่าขุนเขาและเทือกดอยนั้น ควรหนุนอยู่ด้านหลัง ส่วนประตูหน้าวัดและหน้าเวียงนั้นให้หันไปทางทิศที่จะรับเอาพลังแห่งกระแสน้ำเข้ามา ถ้าทำตามคำแนะนำนี้ ความอุดมสมบูรณ์ก็จะบังเกิดขึ้นโดยรวม และองค์เป็นเจ้าก็จะมีสุขภาพแข็งแรง มีพลังทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งนี้เพราะ “ลมและน้ำ อีกทั้งขุนเขาป่าไพร ล้วนมีผลต่อชีวิตคนนะ บาทเจ้า [...] การสร้างเวียงวังและเฮือนคาคองวางทิศทางให้ถูกต้อง จึงจะมีความสุขความเจริญ” (หน้า 383) ถ้าย้อนกลับไปในภาคแจ้งฉางที่สาม แก้วแก้วเจ้าของโรงแรมพุกานันฟาก็ใส่ใจในเรื่องการปรับสรวงจัญเช่นกัน (หน้า 156)

สำหรับกิจกรรมและพฤติกรรมรวมทั้งทัศนคติบางประการในส่วนที่เป็นชีวิตส่วนตัวของพระญาผาสूरียานัน ผู้วิจารณ์ไม่อาจยืนยันได้ว่าสิ่งเหล่านั้นสะท้อนตัวตนของผู้ประพันธ์หรือไม่ เพียงใด เพราะไม่ได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้ประพันธ์ แต่ถึงกระนั้นก็ดี เราก็อาจคาดเดาได้ว่าผู้ประพันธ์อาจจะสะท้อนตัวตนของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่รู้จักคุ้นเคย หรือของตนเองก็ได้ ซึ่งผู้ประพันธ์และผู้ใกล้ชิดคงทราบดีโดยไม่ต้องคาดเดาเหมือนผู้วิจารณ์หรือผู้อ่านทั่วไป

ในภาคเงา นวนิยายเปิดฉากขึ้นเมื่อพระญาผาสूरียายอายุย่างเข้า 60 ปี ในวัยนี้ องค์เป็นเจ้ารู้ดีว่าร่างกายนับวันจะเสื่อมถอยลงไปทุกที จึงดูแลสุขภาพของตนเป็นอย่างดี โดยเคร่งครัดในเรื่องอาหารการกินเป็นพิเศษ เน้นหนักในการกินผัก กินปลา ผักที่สำคัญที่สุดที่จะขาดเสียมิได้บนโต๊ะอาหารในคุ่มหลวงคือมะห่อยหรือมะระขึ้นกันนั่นเอง เพราะถือว่าเป็นยาเทวดามีสรรพคุณป้องกันโรคเบาหวาน ซึ่งองค์เป็นเจ้ากลัวเสียยิ่งกว่าความตาย เพราะเห็นว่าคนเป็นเบาหวานนั้นจะตายอย่างทรมาณที่สุด ยิ่งกว่าป่วยเป็นมะเร็งเสียอีก เนื่องจากเบาหวานทำให้เสื่อมสมรรถภาพทางเพศ ซึ่งสร้างความทุกข์ทรมานใจเป็นที่สุด (หน้า 62, 64, 394) นอกจากนั้น องค์เป็นเจ้ายังออกกำลังกายด้วยการฝึกวิชาฤษัต์ดัตตนหรือการฝึกโยคะกับแม่ครูที่ไปร่ำเรียนมาจากอินเดีย เพื่อยืดเส้นเอ็น ดัดกระดูก บิดตัว เป็นการนวดอวัยวะ

ทั้งภายนอกและภายใน โดยเฉพาะท่าที่เสริมส่งสมรรถภาพทางเพศ (หน้า 395-396)

พระญาผาสุริยาเป็นผู้มีอารมณ์สุนทรีย์ทางดนตรี เครื่องดนตรีคู่ใจ คือ ซอพุงตอหรือซอสามสายแห่งลานนา (ดูเชิงอรรถที่ 27 หน้า 61) ท้าวไท จะสีซอพุงตอในยามจิตใจชื่่นบาน เช่นในตอนที่เราเรียกเอื้องผึ้งสาวน้อย เสียงหวานมาขับร้องในห้องหอ ก็จะสีซอคลอไปกับเสียงเพลง หรือขณะที่ กำลังตระเตรียมกองทัพเพื่อต่อสู้ข้าศึกที่เข้ามารุกราน และรู้ดีว่าจะเป็น สงครามนองเลือดเป็นแน่ องค์เป็นเจ้าก็หยิบซอพุงตอออกมาสีเพื่อให้คลาย ความรุ่มร้อนใจ อีกครั้งหนึ่งหลังจากการประหารมะไฟ นางผู้เป็นสุดที่รัก พระญาผาสุริยาก็นั่งสีซออยู่จนดึกดื่น เพื่อระบายความทุกข์ระทมใจที่ได้ สะกดกลืนไว้มิให้ใครเห็น “...พรมนี้ัวพริ้ว (สะกดตามต้นฉบับ) ลงไปบน สายซอทั้งสามสาย เสียงซอออดออันโอดเอื้อนสั่นสะเทือนไปทั่วคุ่มหลวง” (หน้า 410) สุนทรีย์ด้านดนตรีและเสียงเพลงยังคงดำรงอยู่ในจิตวิญญาณ ของพระญาผาสุริยาทุกชาติภพ เมื่อครั้งมาเกิดเป็นร้อยเอกผา สุริยา ทหารหาญในสงครามทุ่งช้าง ก็มีแซกโซโฟนเป็นเครื่องดนตรีคู่ใจ และมักจะ เป่าคลอเสียงเพลงของเพื่อนทหารด้วยกัน เราคงจะเห็นพ้องกับผู้ประพันธ์ ที่พรรณนาความดีมีค่าในรสแห่งคีตศิลป์ผ่านความคิดคำนึงของพระญาผา สุริยาในตอนหนึ่งว่า “ความเมื่อยล้าที่สะสมมาทั้งวันก็ผ่อนคลายมลายไปสิ้น นี่คือสุนทรีย์แห่งดนตรี ที่คนที่ไม่ได้เล่นเครื่องดนตรีเองจะไม่รู้ซึ้ง ฟังเสียง ดนตรีก็ดีสำหรับจิตใจได้ชั้นหนึ่ง แต่หากเล่นดนตรีเองแล้ว คลื่นแห่งความ เสนาะโสตนั้นช่างเป็นความเจริญใจอันสุนทรนั้ก” (หน้า 126)

พระญาผาสุริยาในวัยใกล้ 60 ปี มีสนมวัยแรกรุ่นตรุณี 9 คน ซึ่งใน นวนิยายเรียกนางสนมเหล่านั้นว่า นางจี้อีหล้า (คำที่กษัตริย์ลานนาโบราณ เรียกเมียที่มีอายุน้อยคราวลูก ดูเชิงอรรถที่ 9 หน้า 108) ท้าวไทเป็นผู้ เชี่ยวชาญในเรื่องเพศศาสตร์ ศึกษาคาถากามาสูตรแห่งลานนาอย่างชำชอง ด้วยเชื่อมั่นว่าความสุขทางเพศทำให้สมองแจ่มใส เนียบคม สามารถคิด ปัญหาใหญ่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพ้องกับความคิดคำนึงของรุ่งราตรี

ตัวละครเอกในภาคแจ้งที่ถ่ายทอดทัศนคติของผู้ประพันธ์ในเรื่องความรักไว้ว่า “...แต่รักที่ดึงดูดมันต้องเป็นความรักระหว่างเพศตรงข้ามสิ อะ อะระหว่างเพศเดียวกันก็ได้ [...] เอานะ เอาเป็นว่ารักแบบที่มีมันชูซ่า ซาบซ่านนั้นแหละ หัวใจมันถึงจะโลดหรือลึกลับเหมือนเจ้าลิงในจิตรกรรมฝาผนังที่วัดภูมินทร์นั้น โลกถึงจะดูสดใสสีชมพู มนุษย์ก็ถูกกระตุ้นอย่างนี้แหละ” (หน้า 436) จะเห็นได้ว่าองค์เป็นเจ้าเอาใจใส่ในการบำรุงรักษาร่างกายให้แข็งแรงด้วยอาหารที่มีประโยชน์และการออกกำลังกายเพื่อเพิ่มพลังทางเพศดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในคำวันหนึ่ง องค์เป็นเจ้าถึงกับเปล่งวาจารำพึงรำพันความสุขสมจากการสสึเนหาต่อนางจี้อีหล้าทั้งเก้าที่อยู่กันพร้อมหน้า ซึ่งผู้ประพันธ์ได้คัดมาจากบทกวีราวีปราโมทย์ของลานนา ดังความตอนหนึ่งว่า “งามเลิศล้ำ เจ้าแวนเงาใส ไค่ต่ายเป็นไร ไปติดแจ่งผ้า ไค่ต่ายเป็นหรี เป็นแปงตาหน้า เป็นน้ำมันตาลูบน้อง ไค่ต่ายเป็นป้อ เป็นบ่วงบาศก้องไปมัดเจ้ายามนอน เด็กมามะม้อย ออกไค่เสื่อหมอน เด็กมาออนซอนจักหลอนขบแก้ม” (ดูคำแปลภาษาไทยในเชิงอรรถที่ 15 หน้า 385)

จากภาคเงาซึ่งมีอยู่ 8 ฉากนั้น ผู้อ่านอาจจะได้รู้จักตัวตนของผู้ประพันธ์ผ่านตัวละครเอกคือพระญาผาสุริยาอยู่พอสมควร แต่ในภาคแจ้ง โดยเฉพาะในฉากที่เจ็ด ซึ่งเป็นการสนทนาข้ามทวีประหว่างรัฐราตรี ตัวละครเอกในภาคนี้กับสิตาเพื่อนรุ่นน้องที่กำลังศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกา นั้น หญิงสาวทั้งสองได้ถ่ายทอดความคิดทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของผู้ประพันธ์ไว้อย่างชัดเจน จากการสนทนา ผู้อ่านทราบว่าคุณพ่อของสิตาทำกิจการใหญ่โตที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของประเทศ แต่ทั้งสิตาและคุณพ่อของเธอไม่ได้ปรากฏตัวในนวนิยาย ผู้อ่านรู้จักสิตาจากการสนทนาทางไกลและรู้จักคุณพ่อของเธอจากการบอกเล่าของสิตาเอง ผู้ประพันธ์ซึ่งน่าจะรับบทเป็นคุณพ่อของสิตาได้แสดงความคิดทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม แก่ผู้อ่านในฉากนี้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยโจมตีผู้บริหารบ้านเมืองที่มีอำนาจ ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่เห็นต่าง พอมียอำนาจแล้วต้องถือว่าตัวเองถูกเสมอ อ้างแต่ว่าเพราะได้รับเลือกตั้งมาโดยประชาชน “ดังนั้น จึงมี

สิทธิ์ที่จะทำอะไรก็ได้ ด้วยถือว่าประชาชนมอบอำนาจมาแล้ว และจะทำอะไรก็ต้องให้ทุกคนยอมรับโดยสิโรราบว่าเป็นการทำเพื่อประชาชน” (หน้า 426) สิดาเล่าว่า ครั้งหนึ่งคุณพ่อของเธอไปบรรยายเรื่องการบริหารจัดการเศรษฐกิจให้คณะผู้พิพากษา ในหลักสูตรการอบรมของกระทรวงยุติธรรมที่ห้องประชุมผู้ถือหุ้นของธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงของการตอบคำถามเกี่ยวกับการบริหารบ้านเมือง คุณพ่อของเธอให้คำตอบว่า “เรามีความเห็นที่ชัดเจนว่า ใครบ้างที่ได้ทำการอันเป็นอภัยต่อประเทศชาติ มีความเห็นที่ชัดเจนว่า ใครบ้างที่อหังการมากล่าววาจาจ้วงจาบพระเจ้าอยู่หัว มีความเห็นที่ชัดเจนว่า ใครบ้างที่ไม่รู้จักคุณค่าของข้าวแดงแกงร้อนของแผ่นดินที่ราดหัวมันมา” (หน้า 417) นอกจากนี้ เขายังได้ปรับทุกข์กับเธอถึงเรื่องการใช้กฎหมายในเมืองไทยที่ผู้มีอำนาจมักจะกระทำตัวอยู่เหนือกฎหมาย จะทำอะไรที่เลวร้ายแค่ไหน จะโกงกินอย่างมโหฬารแค่ไหน เจื่อมมือกฎหมายก็เอื้อไม่ถึง “สนามบินทั้งสนามบินมันยังแตกกันเข้าไปได้ ไม่เห็นจับหมาที่ไหนได้สักตัว” (หน้า 426) หรือ “กรณีที่ถูกของคนที่มีอำนาจใส่กระต๊อบผู้คนในผับบาร์เป็นว่าเล่น แคมประกาศกองทัพบกสั่งให้เอ็นเอ ให้รู้กันว่ากูเป็นลูกใคร แต่ตอนจบก็ไม่มีโจทก์ไม่มีจำเลย พยานหลักฐานหายหมด” (หน้า 427) ซึ่งในกรณีนี้พ้องกับเหตุการณ์ตอนหนึ่งในภาคเงา จากที่เจ็ดที่บุตรชายอันธพาลสามคนของอำมาตย์ผู้ใหญ่ใช้อำนาจข่มเหงราษฎร เช่น ข่มขืนหญิงสาว ขำฆ่าคนรักของเธอ แต่บิดาของผู้ร้ายเหล่านี้ก็ใช้อำนาจปกป้องบุตรชายของตนให้พ้นผิดจนได้ ขำยังไปข่มขู่เจ้าทุกข์ เสนอเงินปิดปากให้อีกด้วย เมื่อพระญาผาสุริยาได้รับการร้องทุกข์จากมารดาของหญิงสาว ความจริงจึงได้เปิดเผยออกมา และอันธพาลหนุ่มทั้งสามถูกลงโทษประหารชีวิต องค์เป็นเจ้าได้หิวยกภาษีตลานนาขึ้นมากล่าวอ้างระหว่างการพิจารณาคดีว่า “ชะญมดีญอนตุ้เจ้า ลูกเต้าดีญอนป้อแม่” (เด็กวัดจะดีก็เพราะพระสงฆ์ ลูกเต้าจะดีก็เพราะพ่อแม่ เชิงอรธ 33 หน้า 472) คุณพ่อของสิดายังเล่าประสบการณ์ของตนในฐานะผู้จัดการของมูลนิธิหมามุขราชวิทยาลัยที่ต้องต่อสู้กับขบวนการทุจริตของพวกमारศาสนา

ที่เบียดบังจนฉวยเอาทรัพย์สินของพระพุทธศาสนาไปเป็นของตน เขาเปรียบคนจำพวกนี้เป็นเปรตที่ยังวนเวียนอยู่ตามวัดตราบเท่าทุกวันนี้ “ขนาดว่าใช้อำนาจตุกติกเอาที่ดินที่ผู้บริจาคตั้งใจจะยกให้วัดเป็นธรณีสงฆ์ แปลงไปเป็นสนามกอล์ฟยังทำได้” (หน้า 430) นอกจากการสนทนาระหว่างสิตากับรุ่งราตรีแล้ว คำสนทนาระหว่างรุ่งราตรีกับป้าสมศรีผู้ดูแลบ้านเจ้าสัวที่ตั้งอยู่บนเนินเขาในภูคาป่าสักก็สะท้อนความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจของเจ้าสัว ซึ่งในความเป็นจริงน่าจะเป็นบุคคลเดียวกับเจ้าแก้งของโรงแรมพุกานันฟ้าและผู้บริหารธนาคารกสิกรไทยนั่นเอง ป้าสมศรีตอบคำถามของรุ่งราตรีถึงอาชีพของเจ้าสัวว่า “ท่านทำธุรกิจโรงรับจำนำ สำนักงานของบริษัทของท่านที่กรุงเทพฯ ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานพระรามเก้า ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา” (หน้า 503) เมื่อผู้มาเยือนถามต่อไปว่าท่านเจ้าสัวรับจำนำอะไรบ้าง ป้าสมศรีตอบว่า “...ท่านรับจำนำทุกอย่างค่ะ ยกเว้นจำนำข้าว กับจำนำอนาคตของประเทศ ท่านว่าสองเรื่องนี้รัฐบาลรับเอาไปทำเองหมดแล้วค่ะ” (หน้า 503) เราคงจะยอมรับว่านักการเมืองที่ผู้ประพันธ์ซึ่งซัดถึงกับนำมากล่าวประณามในการแสดงปาฐกถาที่ดี การใช้อำนาจเผด็จการในรัฐสภาโดยอ้างประชาธิปไตยบังหน้าก็ดี การทำตัวอยู่เหนือกฎหมายของนักการเมืองอันธพาล โกงกินกันอย่างมโหฬาร ช่มเหิงชาวบ้านตามอำเภอใจก็ดี พวกมารศาสนาไม่กลัวนรกที่ยังลอยหน้าและลอยนวลอยู่ในวงสังคมก็ดี ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ประชาชนคนไทยต่างรู้เห็นทั้งสิ้น เพราะเป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในยุคปัจจุบัน และดูเหมือนว่าจะไม่มีใครหรือสิ่งใดมาหยุดยั้งได้ แต่การที่ผู้ใดจะเห็นคล้อยตามหรือเห็นต่างจากผู้ประพันธ์นั้นก็ขึ้นอยู่กับมโนธรรมสำนึกของแต่ละบุคคลนั่นเอง

ขอย้อนกลับมาที่การสนทนาระหว่างสิตากับรุ่งราตรีอีกครั้งหนึ่ง เพราะพิจารณาเห็นว่าหัวข้อที่ทั้งสองสนทนากันนี้น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน ในฉากที่แปด ผู้ประพันธ์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญระดับแนวหน้าในเรื่องการเงินการธนาคารสามารถ “ย่อ” ประเด็นที่ยาก ซับซ้อนให้ผู้อ่านที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ให้เข้าใจได้อย่างดียิ่ง เพียงแต่อ่านหนังสือหน้า 484

ถึงหน้า 492 เท่านั้น ประเด็นต่างๆ ที่ผู้ประพันธ์นำมาอธิบายนั้นได้แก่เรื่อง การหมุนเวียนของเงินออมและเงินลงทุน เงินเฟ้อ การปล่อยสินเชื่อของ สถาบันการเงิน สภาวะฟองสบู่แตก ความล้มเหลวของระบบการบริหาร ความเสี่ยง บทบาทของธนาคารแห่งประเทศไทยในฐานะผู้ควบคุมดูแลสถาบันการเงิน ผลเสียของการเร่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยหย่อนเรื่องการบริหารความเสี่ยง ความไม่เป็นธรรมในระบบการเงินก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมทางสังคมในกรณีของ “การล้มบนฟูก” การทำกำไรของสถาบันการเงิน ปัญหาและข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหา และปัญหาของข้อเสนอแนะ

ในปัจจุณินบท ซึ่งผู้วิจารณ์ได้เสนอเอาไว้ในหัวข้อโครงสร้างของนวนิยาย ว่าน่าจะนำมาขยายและเพิ่มเติมเพื่อเขียนนวนิยายแนวอัตชีวประวัติ ตอน เข้ามืดก่อนจะเดินทางกลับกรุงเทพ รุ่งราตรีได้เข้าไปสำรวจห้องทำงานของ เจ้าของโรงแรมและห้องสมุด รายละเอียดในห้องทั้งสองจากการพรรณนา และการบอกเล่าของรุ่งราตรีก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้ประพันธ์ จะเห็นได้ว่า ภาพถ้ายบรพบุรุษและบุพการีของผู้ประพันธ์ บทกลอน บทเพลง ลายเซ็น หนังสือ ล้วนใช้ชื่อจริงทั้งสิ้น

โดยสรุป ผู้ประพันธ์ได้บรรลุวัตถุประสงค์สำคัญในการเขียนนวนิยาย เรื่องนี้ คือการสะท้อนความเป็นตัวตนของผู้ประพันธ์ผ่านตัวละครทั้งใน ภาคเงาและภาคแจ้ง ถึงแม้ว่าพระยาผาสุริยาซึ่งเป็นตัวละครในประวัติศาสตร์ ยุคโบราณจะถ่ายทอดอุปนิสัย บุคลิกภาพและพฤติกรรมบางประการ ของผู้ประพันธ์ก็ไม่ใช่สิ่งที่ผิดแปลกแต่ประการใด ถ้านักประพันธ์ถ่ายทอด ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ที่เขาเฝ้าสังเกตทั้งจากตนเองและทั้งจากผู้อื่น แล้วนำมาเลือกสรรเพื่อสร้างตัวละครที่มีแนวความคิด วิธีการพูด บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตน ดังที่กุสตาฟ โฟลแบร์ต (Gustave Flaubert 1821-1880) นักเขียนนวนิยายชาวฝรั่งเศสได้ตอบผู้อ่านที่พยายาม ไล่ถามเขาว่า เอ็มมา โบวารี (Emma Bovary) ตัวละครเอกในนวนิยายเรื่อง มาตามโบวารี (Madame Bovary ค.ศ. 1857) เป็นใครในชีวิตจริง เมื่อโฟลแบร์ต ตอบว่า มาตามโบวารีคือตัวข้าพเจ้าเอง (Madame Bovary, c'est moi!) เขา

อาจจะบอกเป็นนัยว่าข้อมูลส่วนหนึ่งที่ใช้ในการสร้างตัวละครผู้นี้มาจากอุปนิสัยของเขาเอง แต่โพลแบร์ตก็เคยตอบจดหมายผู้อ่านว่านวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น ไม่มีส่วนใดที่เขานำมาจากชีวิตจริงแม้แต่หยก แม้ว่าคำตอบของโพลแบร์ตสองครั้งนี้จะมีข้อความที่ดูจะขัดแย้งกัน แต่เขาคงต้องการจะสื่อความแก่ผู้อ่านว่าตัวละครที่ผ่านขั้นตอนการสร้างสรรคทางวรรณศิลป์นั้นได้หลอมรวมบุคลิกภาพของเขาเองและของผู้อื่น จนตัวละครในนวนิยายได้กลายเป็นผู้ที่มีลักษณะสากลของมนุษยชาติไปเสียแล้ว (อ้างตาม ทศนีย์ นาควัชร: ชีวิตและผลงานของกุสตาฟ โพลแบร์ต สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2547 หน้า 400-401) อย่างไรก็ตาม ในภาคเจ้านั้น ผู้ประพันธ์ได้แสดงตัวตนอย่างเด่นชัดมาก รวากับว่าผู้อ่านกำลังฟังผู้ประพันธ์ซึ่งเป็นองค์ปาฐกอยู่ในห้องประชุม แสดงความคิดเห็นทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมอย่างเผ็ดร้อน ถึงอกถึงใจ จนลืมไปว่ากำลังอ่านจินตนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *สินหามนตา* แห่งลานนา อยู่ ด้วยเหตุฉะนั้นภาคเจ้านั้นกับภาคเงานี้จึงไม่ค่อยสอดคล้องสัมพันธ์กัน ซึ่งผู้วิจารณ์ได้เสนอแนะเอาไว้แล้วว่าควรจะแยกภาคเจ้ออกจากภาคเงานั้น ผู้ประพันธ์จะได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะในชีวิตจริงนั้นต้องสงบปากสงบคำตามคำแนะนำของใคร เพื่อหลีกเลี่ยงการมีศัตรูที่เกิดจากผู้ถูกพูดกระทบ จึงต้อง “เปลี่ยนมาสาปแช่งบรรพบุรุษพวกนั้นอยู่ในใจ หรือไม่ก็แอบมาเขียนด่าในนวนิยาย” (หน้า 427)

สำหรับส่วนที่สองของบทวิจารณ์นั้น จะว่าด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่นของนวนิยายเรื่องนี้ เริ่มด้วยการใช้ภาษาซึ่งจะหยิบยกมากล่าวถึงเฉพาะในภาคเงานั้น ทั้งนี้เพราะมีการใช้ภาษาหลายแบบ นับตั้งแต่การใช้ภาษาไทยผสมกับภาษาถิ่นลานนาในการเล่าเรื่อง การพรรณนา และการสนทนา ซึ่งอ่านแล้วสับสน ไม่สะดวก ภาษาทั้งสองกลมกลืนเข้ากันได้ไม่ดี เพราะศัพท์และสำนวนภาษาลานนานั้น คำบางคำเข้าใจได้ไม่ยาก เพียงแต่ตัวสะกดและวรรณยุกต์ต่างไปบ้างเท่านั้น เช่นคำว่าเอือน อัก ป้อ ใจ หนึ่ง ตุกตอมใจ บางคำก็มีความหมายใกล้เคียงกับภาษาไทย เช่น คำว่า

โชด แปลว่าโกรธ กุมบาตแปลว่าบิณฑบาต เข้าเปือกแปลว่าข้าวเปลือก ลูกโตนแปลว่าลูกคนเดียว คำบางคำถึงจะแตกต่างจากภาษาไทย แต่ก็สามารถเข้าใจได้จากบริบทของเหตุการณ์นั้นๆ โดยไม่จำเป็นต้องดูเชิงอรรถ เช่นคำว่าผ่อแปลว่าจ้องดู เหิดแปลว่าหัวเราะเสียงดัง แต่บางคำก็มีความหมายเฉพาะหรือเป็นคำที่แตกต่างจากภาษาไทย เช่นปีเส็ด แปลว่า ปิ้อ รวชาวแปลว่า ยี่สิบ เกิดมามแปลว่าผ้าที่บุรุษนุ่งแล้วเอาชายไปเหน็บไว้ด้านหลังเพื่อแสดงให้เห็นลายสีกที่ต้นขา ในกรณีนี้ผู้อ่านคงต้องใช้เชิงอรรถที่บอกความหมายของคำพร้อมกับคำอธิบายที่ด้านล่างของหน้าหนังสือให้เป็นประโยชน์ จะขอยกตัวอย่างสั้นๆ ของการใช้ภาษาในการพรรณนา เป็นการพรรณนาความรื่นรมย์ของหอคำในคืนที่พระญาผาสุริยาได้ร่วมรสสินเหากับมะไฟ “...แสงเทียนสลัวๆ ช่างส่อเสئهหา พระพายพัดกลั่นดอกไม้จากข้างนอกเข้ามา ช่างหอมยิ่งนัก มีทั้งดอกจำปี้จำป่า ดอกปิบ ดอกกระเจียว อีกดอกสะบันงา ผสมด้วยกลิ่นของดอกราตรีอันชวนเคลิ้มในดึกคืนคำคืนเดือนเพ็ญนี้” (หน้า 69) ส่วนตัวอย่างการเล่าเรื่องนั้น จะหยิบยกตอนที่สิงห์คำ สายลับเมืองพะเยาครุ่นคิดวางแผนที่จะสังหารพระญาผาสุริยา “สิงห์คำก็คิดไปกิดมา ให้ฮ้อนนุรา จะทำด้วยวิธีอันหนัງที่จะหักโค่นพระญาผาสุริยา วิชาตุ้ลองของจนของตนก็ไม่ใช้จะไม่แกร่งกล้า ไผ่โตนเข้าก็ต้องตายทั้งนั้น” (หน้า 522) สำหรับคำฝากรักของพระญาผาสุริยาและคำโต้ตอบของมะไฟก็เป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับบทสนทนาที่ใช้ภาษาไทยและภาษาลานนาผสมกันได้เป็นอย่างดี

-“ใจองค์เป็นเจ้ามอบนางจิรอมแพง (ผู้เป็นที่รัก) หากมีอาชหักหาญ ยื้อยุด หากใจสุมิสมถวิลยินดีจริงตั้งในคำร้อง” (เนื้อเพลงที่ประกอบการฟ้อนของมะไฟ)

-“ข้าน้อย บ่กลัวใจตนเอง หากกลัวใจองค์เป็นเจ้า”

-“ถ้ากลัวก็อย่าฮัก ถ้าจะฮักก็อย่ากลัว มองตาตนเป็นเจ้า แล้วอ่านความในใจ” (หน้า 68-69)

อย่างไรก็ดี ในคำพูดยาวๆ ซึ่งมีอยู่หลายบทหลายตอน ส่วนใหญ่เป็น

“รายยาว” ที่พระยาผาสุริยาบรมตักเตือนพวกข้าหลวงให้ปฏิบัติตาม
 แนวทางการบริหารประเทศที่ตนวางไว้ ผู้ประพันธ์ใช้ศัพท์สำนวนสมัยใหม่
 ที่ผู้บริหารระดับซื่อโอในยุคปัจจุบันใช้อย่างพร่ำเพรื่อในองค์กร ผสมกับ
 ภาษาถิ่นลานนาและภาษาไทยธรรมดา ทำให้ภาษาใน “รายยาว” เหล่านั้น
 ขาดความสอดคล้องกลมกลืนและขาดความสมจริง ผู้อ่านคงจะต้องสงสัย
 เป็นแน่ว่าตัวละครที่มีชีวิตอยู่เมื่อเกือบ 700 ปีที่ผ่านมาจะใช้ภาษา
 สมัยใหม่เหล่านี้ได้อย่างไร จะขอยกศัพท์สำนวนดังกล่าวมาเป็นตัวอย่างเช่น
 ยุทธศาสตร์แผนโครงสร้าง ทักษะเบื้องต้น เพิ่มขีดความสามารถ โครงสร้าง
 พื้นฐานของการเรียนรู้ของประชาชน มาตรการป้องกัน บนกติกาที่เป็นธรรม
 และพื้นฐานแห่งความเมตตา การประเมินปัญหา โลกทัศน์ บรรลุถึงเป้าหมาย
 ใหญ่ เป็นต้น และจะยกตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้ศัพท์สำนวนเหล่านี้ผสม
 กับภาษาลานนาและภาษาไทยจากบางตอนของนวนิยายดังต่อไปนี้ “พญา
 สิทธิอักษร จารลงไปด้วยเรื่องที่ได้พูดกันในวันนี้ ยุทธศาสตร์แผนโครงสร้าง
 จะได้ไม่ลืมนี่ ไม่คลาดเคลื่อนกัน หมูเฝ้าทำงานใหญ่ เยี่ยมคนเดียวเหมือนตาย
 เยี่ยมคนหลายเหมือนเล่น (ภาษิตลานนาแปลว่าทำคนเดียวเหมือนตาย
 ทำหลายคนเหมือนเล่น) ถ้าเข้าใจเป้าหมายและแผนไม่ตรงกันแต่แรกเริ่มแล้ว
 ก็จะไม่สามารถเป็นหนึ่งเดียวในความคิดและพลังกาย” (หน้า 111) และ
 “หลักการใหญ่คือต้องเพิ่มขีดความสามารถของการรักษาการเป็นพะญาติ
 (เจ็บไข้ได้ป่วย) แต่ในขณะเดียวกันต้องลดการเป็นพะญาติของคนเียง ด้วย
 การแนะนำให้กินและใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม” (หน้า 310) แต่ก็น่าประหลาดใจ
 เหมือนกันที่ว่าเหตุใดเมื่อป้อครูบ๊ะสัง กูรด้านการเงินจากเชียงใหม่ใช้ภาษาถิ่น
 ลานนาผสมกับคำสบถในภาษาไทยปัจจุบัน ผู้อ่านและผู้ฟังในเรื่องคือ
 พระยาผาสุริยา กลับมีความเห็นตรงกัน ว่ากูรท่านนี้พูดจาเข้าท่าเข้าทางดี
 สมควรแก่การรับฟัง และยังสร้างอารมณ์ขันให้อีกด้วย ป้อครูกล่าวว่า “ถ้า
 เยี่ยมกันเช่นนั้น (คือการที่พวกขุนนางโกงกิน) ก็เตรียมตัวซบหายกันได้นะ
 บาทเจ้า” (หน้า 529) จะเห็นได้ว่าองค์เป็นเจ้าถึงกับหัวเราะเสียงดังลั่น เชื่อว่า
 คำพูดนี้ก็จะเรียกเสียงเฮจากผู้อ่านได้เช่นกัน

สำหรับอักษรลานนาโบราณที่แทรกอยู่ทั้งในภาคเงาและภาคแจ้งนั้น ก็มีคำแปลในเชิงอรรถกำกับอยู่ทุกคำ ยกเว้นอักษรลานนาตัวใหญ่ในห้องทำงานของเจ้าแก้วเท่านั้นที่ไม่มีคำแปล รุ่งราตรีซึ่งสำรวจห้องนั้นอยู่จึงอุทานว่า “ว่า ภาษาโบราณ อ่านไม่ออก” (หน้า 557) อักษรเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นคำเฉพาะเช่นคำว่าพุกา น่านฟ้า ตำราพิชัยสงคราม ชื่อดาบ ชื่อลักษณะ หรือคำที่มีความหมายเฉพาะ ซึ่งในเชิงอรรถจะมีคำอธิบายอย่างละเอียด เช่นอักษรที่สลับบนหน้าผากทหารที่แปลว่า หลีก หมายถึงให้หลีกหนีหน้าไป ไม่สามารถอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นการลงโทษนายทหารที่ละทิ้งหน้าที่ในยามศึกสงคราม เป็นต้น การแทรกอักษรลานนาโบราณเข้าไปในนวนิยาย ซึ่งใช้ทั้งภาษาไทยและภาษาถิ่นลานนาไว้ด้วยกันนั้น เข้าใจว่าผู้ประพันธ์คงมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างบรรยากาศแห่งลานนาให้เกิดความขริ่มขลัง ราวกับว่าอยากจะทำให้อักษรเหล่านี้เป็นภาพประกอบปลูกเร้าจินตนาการของผู้อ่านให้ย้อนรำลึกไปถึงอาณาจักรน่านยุคโบราณที่ใช้อักษรเหล่านี้จัดการเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง นอกจากนี้ การใช้ภาษิตลานนาเป็นจำนวนมากแทรกอยู่ตามบทสนทนาในภาคเงานั้นก็เป็นการสร้างสีสันให้บรรยากาศแห่งลานนาอีกวิธีหนึ่ง จะยกตัวอย่างคำพูดของพระญาผาสุริยาที่อบรมตักเตือนเหล่าขุนนางให้สำนึกในหน้าที่ชั้นชั้นปกครองและให้ปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ระวังคนประจบสอพลอ เพราะจะเป็นเหตุให้ตนมัวเมาอำนาจ และใช้อำนาจไปในทางที่ผิด โดยยกภาษิตมากล่าวอ้างว่า ขอนบมีเห็ด ใผ่ตึงบ่ไก่อ แปลว่า ขอนไม้ที่ไม่มีเห็ด ใครก็ไม่เข้าใกล้ ซึ่งหมายความว่า คนที่ให้อะไรแก่ใครไม่ได้ ก็ไม่มีใครมาห้อมล้อมหรือเอาใจใส่ (หน้า 475) และต้องยืนหยัดในหลักการที่ตั้งไว้อย่างมั่นคง โดยไม่ต้องไปพะวงว่าใครจะพอใจหรือไม่พอใจ ให้นึกถึงภาษิตลานนาบทหนึ่งที่ว่า จีบใจแอ้ง บ่เหน็นใจก่า จีบใจครุบา บ่ถูกใจพระหน้อย แปลว่า ถูกใจแรง แต่อาจไม่ถูกใจกา ถูกใจพระผู้ใหญ่ แต่อาจไม่ถูกใจเณร หมายความว่า เป็นการยากที่จะให้ถูกใจทุกๆ คน (หน้า 475) ในตอนหนึ่งป้อครูบ๊ะสังผู้เชี่ยวชาญวิชาการเงินได้แนะนำองค์

เป็นเจ้าให้ขุนนางและประชาชนรู้จักอดออมเพื่อแก้ปัญหาข้าวยากหมากแพง โดยยกภาษิตว่า ญามมี ก็นตึกๆ ญามบมี พับตำยิบๆ แปลว่า เวลา มี (เงิน) ก็กินไม่หยุด เวลาไม่มี (เงิน) ก็ได้แต่กะพริบตาปริบๆ หมายความว่าควรรู้จักใช้จ่ายอย่างพอเหมาะพอดี (หน้า 528) อีกทั้งจะลงมือกระทำการกิจสำคัญใดๆ ก็ต้องระมัดระวังรอบคอบ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย ดังภาษิตที่ว่า จะแกงหื้อแฉงผ่อ่น้ำ จะใส่ต่างหื้อแฉงผ่อ่งัว แปลว่า จะแกงให้ดูน้ำให้พอดี แกงจะได้อร่อย จะใส่กระตอบรรทุกบนหลังวัว ก็ต้องดูให้ตัวว่าวรับน้ำหนักได้หรือไม่ (หน้า 528)

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ภาษาได้แก่ บทอัครจริย์แก้ตอนตามจำนวนนางสนมของพระญาผาสุริยา ผู้ประพันธ์ได้เขียนบทอัครจริย์เป็นบทกวีเพียงบทเดียวเท่านั้น เพื่อพรรณนาารสสินหาขององค์เป็นเจ้ากับมะไฟ ท้าวเทวีหรือสนมเอกที่พระญาผาสุริยารักมากกว่าใคร นอกนั้นเขียนเป็นร้อยแก้วห้าบท ใช้อุปมาอุปไมยอย่างแยบยลเพื่อพรรณนาฉากอีโรติกให้สอดคล้องกับความชำนาญพิเศษของนางสนมเหล่านั้น เช่น สาวตำหูกทอดผ้า สาวสวนผัก สาวผู้ชำนาญการสลักเหล็ก สาวเสียงใสขับร้องไพเราะ สาวอักษรศาสตร์ชำนาญการเขียนอ่านอักขระหลายภาษา ส่วนนางสนมอีกสามคนนั้นไม่มีความชำนาญใดๆ เป็นพิเศษ หรือมีความชำนาญที่นำมาเขียนบทอัครจริย์ได้ยาก เช่น คนหนึ่งเป็นแม่ค้าข้าวเหนียวไถย่างก็เลยเขียนสรุปสั้นๆ บ้าง หรือพรรณนาโดยไม่ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ดังที่กล่าวมาแล้ว จะขอยกตัวอย่างบทอัครจริย์จากฉากที่ไพร่รำพึง สาวน้อยจากเมืองเซียงที่มาร่ำเรียนการเขียนอักขระลานนาที่วรรณครได้เข้าห้องหอกับองค์เป็นเจ้า ดังความว่า “ในห้องหอคำ พระญาผาสุริยาไซ้ปาก (ปากกาลานนาทำจากก้านดอกกูด) ที่แข็งโป๊กจิ้มหมึกจารสารอักลงทั้งกายา จิ้มซ้ายจิ้มขวา บ่ได้อยู่ได้ย้าง ลูกศิษย์ตัวนิต เอวบดเอวบิต บัดกะปุกหมึกทลงมา หลงมนต์มายา สนิทสนหา เลิกคิดลาท้าว ไปหาผ้าขาว (เดิมบวชเป็นชี) ขอยู่ต่อไป ไหวงศัพฺพคา” (หน้า 335)

นอกจากนี้ ก็เป็นข้อสังเกตเล็กๆ น้อยว่าในภาคเจ้านั้น ตัวละครใช้คำ

อุทานซ้ำไปซ้ำมาอยู่ไม่กี่คำ โดยเฉพาะรัฐราชตรีที่อุทานว่า โอ้ อู๋ อ้า อู๋ อยู่
นับครั้งไม่ถ้วน ผู้ประพันธ์น่าจะเปลี่ยนคำอุทาน 3-4 คำเหล่านี้ให้เป็น
ประโยคสั้นๆ บ้างก็ได้ เช่นถ้าเห็นด้วยก็อาจจะเปลี่ยนจากโอ้ อู๋ เป็น
“ดีจังนะคะ” “น่าทึ่งมาก” ฯลฯ แต่ถ้าไม่เห็นด้วยก็อาจจะเปลี่ยนเป็น “แยจัง”
“ตายแล้ว” “ไม่น่าเลย” ฯลฯ ส่วนแอ๋วเดือน นางสนมคนหนึ่งของพระญา
ผาสุริยาภิไธยไม่อุทานว่า “ว้าว” (หน้า 386) เมื่อเห็นสระโบกขรณีอยู่กลางป่า
แต่คำอุทาน “บะเฮ้ย” ที่แปลว่า “โวย” ในภาคเงานั้น กลับฟังดูไม่ค่อย
น่าตกใจหรือหยาบคายมากนัก อีกทั้งสำเนียงที่แปลงจากคำอุทานคำนี้
ฟังแล้วเหมือนกับแทรกอารมณ์ขันเข้าไปด้วย แต่จริงๆ แล้วในบางครั้ง
ตัวละครได้เปล่งคำอุทานคำนี้ออกมาด้วยความโกรธเกรี้ยวที่ระงับไม่อยู่

องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งของนวนิยาย คือ บทพรรณนา ซึ่ง
ผู้ประพันธ์ได้ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่หลากหลายเพื่อพรรณนาจากต่างๆ
ทั้งในภาคเงาและภาคแจ้ง กลวิธีที่โดดเด่นคือการพรรณนาจากมุมมอง
ของผู้ที่ได้เห็นเหตุการณ์ สถานที่ หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นครั้งแรก
จึงถ่ายทอดความประทับใจออกมาได้อย่างละเอียดพิสดาร ในฉากแรกของ
ภาคเงานั้น สิงห์คำสายลับจากเมืองพะเยาได้แอบแฝงอยู่กับชาวเมืองที่
มาร่วมในพิธีต้อนรับพระญาผาสุริยาที่กลับจากดอยภูคาคืนสู่วรรณ สิงห์คำ
ตะลึงดูกลุ่มนางพื่อนที่มาพื่อนรับขบวนขององค์เป็นเจ้า จึงทำหน้าที่เป็น
ผู้พรรณนาความงามทั้งรูปร่างหน้าตาและเครื่องแต่งกายของนางพื่อน
เหล่านี้ แต่เมื่อมองเห็นนางพื่อนนางหนึ่งซึ่งงดงามโดดเด่นกว่าผู้ใด หัวใจ
ของสิงห์คำแทบจะหยุดเต้นด้วยความลุ่มหลงในความงามของนาง และจาก
การที่สิงห์คำจ้องมองนางอย่างไม่กะพริบตา ซ้ำยังเข้าไปใกล้นางเพื่อให้เห็น
ถนัดตายิ่งขึ้น ผู้อ่านจึงเห็นนางพื่อนจากเชิงตุงที่ซื่อมะไฟอย่างชัดเจนโดย
ผ่านสายตาของสิงห์คำ เขาได้พรรณนารูปร่างหน้าตาและเครื่องแต่งกาย
พร้อมทั้งบทบาทของนางพื่อนเอกผู้นี้โดยแจกแจงรายละเอียดอย่างพิสดาร
จนผู้อ่านแทบจะเห็นนางพื่อนผู้นี้อยู่ตรงหน้า และเป็นสาวงามที่มีเลือดเนื้อ

จับต้องได้ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงภาพนางฟ่อนหลักของภาพ “ฟ่อนจ้องรับเสด็จ” ซึ่งเป็นภาพหน้าปกของนวนิยายเท่านั้น สิ่งที่น่าสนใจ “...นางหนึ่งแตกต่างกว่าคนอื่น รูปร่างสูงระหง ห่มผ้าเบี่ยง (ผ้าสไบเฉียง) สีแดงลายกลีบดอกไม้ เปิดไหล่ขาวข้างขวา นุ่งผ้าตีนจกสีน้ำเงินเข้ม ที่ชายผ้าปักด้วยไหมหลากสี เป็นแบบแถวหยักๆ ที่ต้องตา และคาดเอวด้วยเข็มขัดเงิน” (หน้า 48) และเมื่อเข้าไปใกล้จนเห็นรายละเอียดบนใบหน้านาง สิ่งคำก็พรรณนาต่อว่า “ช่างงามเหลือจะกล่าว ลักษณะยาวห้าต้องตามตำราลานนาโบราณว่าหญิงดีคือ หางยาวาหนึ่ง แขนยาวหนึ่ง ช่องว่างระหว่างถันกว้างพอดีหนึ่ง (กะด้วยสายตาจากความนูนของผ้าเบี่ยงที่อ้างอกอยู่) ตายาวหนึ่ง และจมูกยาวหนึ่ง” (หน้า 48)

ส่วนองค์เป็นเจ้านั้น ในครั้งแรกได้มองนางจากหลังช้าง จึงไม่อาจเห็นความงามของมะไฟในรายละเอียดได้ จนกระทั่งในงานเลี้ยงตอนค่ำที่มะไฟออกมาฟ้อนถวาย พระญาผาสूरียาจึงมีโอกาสดูนางอย่างชัดใกล้ พนางจ้องมองนางอย่างไม่กะพริบตา “นางฟ่อนคนนั้นเอง ค่อยเอียงย่างออกมาจากหลังฉาง นุ่งขึ้นตีนจกสีแดงลายทอง คาดเข็มขัดเงิน ผ้าอ้างอกสีขาว เปิดไหล่ทั้งสอง ไม่เหมือนผ้าห่มเบี่ยงเมื่อตอนกลางวัน ทำให้เห็นเนินถันดันออกมา หากบังนิดๆ แต่ไม่มีदनักด้วยผ้าบันคอสีชมพูที่ห้อยลงมา ผมรวบเป็นมวยทัดดอกไม้” (หน้า 64-65) และในคืนนั้นเองมะไฟได้ถวายตัวเป็นท้าวเทวี (สนมเอก) ต่อองค์เป็นเจ้า นาง “นุ่งขึ้นตีนจกผืนไหมสีด้า แต่มีลวดลายสีชมพู ผ้าอ้างอกเป็นผ้าสาสีขาวนวลที่แสนบาง แทบจะมองทะลุเห็นเนินเนื้อหนั้นนั้น ผมรัดมวยเช่นเดิม แต่ทัดด้วยดอกหอมนวน (ดอกลำตวน)” (หน้า 67-68) มะไฟปรากฏตัวครั้งสุดท้ายด้วยเครื่องแต่งกายชุดเดียวกับในคืนนั้น แต่ครั้งนี้ พระญาผาสूरียาไม่ได้เห็นนางแต่ผู้เดียว ผู้คนจำนวนมากที่อยู่ในพิธีประหารมะไฟก็เห็นนางในเครื่องแต่งกายชุดนี้เช่นกัน (หน้า 406-407) เราจะเห็นได้ว่า จากสายตาของชายสองคนที่มีสถานภาพทางสังคมแตกต่างกันอย่างลิบลับ ทั้งสองก็เห็นพ้องต้องกันว่านางฟ่อนผู้นี้

มีรูปร่างหน้าตางดงามยิ่งนัก และเชื่อว่าคนอื่นๆ ที่เฝ้ามองนางก็คงมีความเห็นตรงกับตัวละครทั้งสอง สมดังคำลานนาโบราณที่ว่า “มำดี มำแสนหวี สาวอ่างหลี (รูปร่างดี สูงโปร่ง) สาวสีบ้อ (เซียงตุง)” (หน้า 65)

จากการพรรณนาตัวละครเอกฝ่ายหญิงในภาคเงา ผู้วิจารณ์จะขอข้ามไปวิเคราะห์กลวิธีการพรรณนาในภาคแจ้ง ในฉากทั้ง 8 ฉากนี้ รุ่งราตรี ตัวละครเอกในภาคนี้ทำหน้าที่เป็นผู้พรรณนาเมืองน่านอย่างละเอียดพิสดาร ด้วยเป็นผู้นำเยือนจังหวัดนี้เป็นครั้งแรกในชีวิต จึงตื่นตาตื่นใจต่อทุกๆ สิ่ง ที่พบเห็น ไม่ว่าจะเป็นตัวเมือง วัฒนาอารามที่ทรงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม แห่งลานนาตะวันออก แม่น้ำ ขุนเขาลำเนาไพร และสถานที่ต่างๆ นอกตัวเมือง ในวันแรกที่มาถึง รุ่งราตรีได้เที่ยวชมตัวเมืองน่านโดยรถของโรงแรม พுகานันฟ้า ก่อนอื่น คนขับรถได้พาเธอและพรรคพวกไปชมวัดภูมินทร์ เธอได้ชมจิตรกรรมฝาผนังอันลือชื่ออย่างพิถีพิถันด้วยความประทับใจอย่างยิ่ง รายละเอียดที่ผ่านสายตาของตัวละครผู้นี้จึงถูกถ่ายทอดมาสู่ผู้อ่าน ซึ่งรู้สึกซาบซึ้งตามเธอไปด้วย โดยเฉพาะเมื่อชมภาพ “กระซิบรัก” บันลือโลกของปู้มาน ญ่ามาน ต่อจากนั้นได้ไปเที่ยวชมสถานที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง รวมทั้งได้ไปสักการะพระธาตุภูเพียงแซ่แห่งอันศักดิ์สิทธิ์ด้วย เมื่อรถออกนอกเมือง ธรรมชาติอันงดงาม ทั้งแม่น้ำ น้ำตก เทือกดอยภูคาอันสูงตระหง่าน ก็ปรากฏต่อสายตา เธอได้ชมดอกชมพูภูคาอันหาดูได้ยาก อนึ่ง ในการชมตัวเมืองน่านให้ละเอียดทุกซอกทุกมุมนั้น วิธีที่ดีที่สุดคือให้ตัวละครขี่จักรยานลัดเลี้ยวไปตามถนนทุกสายเพื่อชมสถานที่ต่างๆ จนรอบเมืองและชิววนกลับโรงแรม ต่อจากการเที่ยวทางบก รุ่งราตรีได้ลงเรือท่องเที่ยวในแม่น้ำน่าน ชมทิวทัศน์และสถานที่ต่างๆ ทั้งในเมืองและนอกเมือง นอกจากนั้น เธอยังมีโอกาสชมเมืองน่านและอาณาบริเวณโดยรอบจากท้องฟ้า โดยนั่งเครื่องบินเล็กชื่อพูคาไฟรเวทแอร์ เรียกได้ว่า การพรรณนาเมืองน่านทั้ง 8 ฉากนี้ ตัวละครได้ใช้พาหนะถึง 4 ประเภท ได้แก่เครื่องบิน รถยนต์ เรือ และจักรยาน ผู้อ่านได้ชมเมืองน่านและอำเภอรอบนอกเท่าๆ กับรุ่งราตรี พร้อมกับได้รับความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยาท้องถิ่นลานนา

ปัญหาเศรษฐกิจ สังคมของน่านและแนวทางแก้ไข เมื่อรุ่งราตรีเดินทางกลับโรงแรมพุดาน่านฟ้า เธอก็ถ่ายทอดความประทับใจที่พำนักแห่งนี้ด้วยการพรรณารายละเอียดต่างๆ ของโรงแรมแทบจะทุกซอกทุกมุม น่าจะกล่าวได้ว่า ใครก็ตามที่แม้ว่ายังไม่เคยไปเยือนน่าน แต่เมื่ออ่านบทพรรณาเหล่านี้แล้ว อาจจะต้องมนต์เสน่ห์ของเมืองนี้เหมือนกับรุ่งราตรีก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม การไปเที่ยวเมืองน่านเพียงหนึ่งสัปดาห์นั้น มิได้มีความสำคัญอยู่เพียงส่วนที่เป็นการทัศนจารเท่านั้น ในฉากแจ้งทั้ง 8 ฉากนี้ได้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ มากมายหลายครั้งกับรุ่งราตรี ซึ่งตัวละครอื่นๆ มิได้ร่วมรับรู้ด้วย เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้อ่านรุ่งราตรีเกิดความสงสัยว่าตนคือแม่ไฟ ท้าวเทวีของพระญาผาสุริยาในอดีตชาติ ผู้ประพันธ์ได้ใช้กลวิธีการสร้างความคลุมเครือแก่ผู้อ่าน เพราะไม่ได้บอกแก่ผู้อ่านตรงๆ ว่าความสงสัยของรุ่งราตรีนั้นเป็นจริงหรือไม่ และหญิงสาวผู้นี้ก็ไม่ใช้คนที่ระลึกชาติได้ แต่ผู้ประพันธ์สื่อความเป็นนัยๆ ที่ละน้อยๆ จนผู้อ่านเริ่มเอะใจว่าอาจจะเป็นจริงก็ได้ ตัวรุ่งราตรีเองก็งันงันสับสน เมื่อเผชิญกับเหตุการณ์มหัศจรรย์พันลึกด้วยตนเองเช่นนี้ จนบางครั้งต้องบอกกับตัวเองว่าไม่เชื่อก็ต้องเชื่อ การสื่อความที่เหมือนกับการแฉอย่างอ้อมๆ นั้น ได้แก่ฉากนิมิตที่เกิดขึ้นกับรุ่งราตรีหลายครั้ง ครั้งแรกเกิดขึ้นในโรงแรมพุดาน่านฟ้า เมื่อรุ่งราตรีจ้องมองภาพ “ฟอนจ้องรับเสด็จ” ที่ติดไว้ที่ผนังห้องโถง ขณะที่เพ่งมองไปที่ภาพของชายผู้น้อยอย่างสง่างามบนกุบหลังช้างตัวสูง งามยาว พลันได้ยินเสียงเพลง “น้อยใจยา” ที่บรรเลงสลับเปลี่ยนจาก “ไม่มีรักใด ดังรักของน้อยใจยา” เป็น “ไม่มีรักใด ดังรักของ...ผาสุริยา” (หน้า 39) จากลำโพงในห้องโถงซ้ำแล้วซ้ำเล่า ครั้นมองไปที่ท้องถนนหน้าโรงแรม ก็พบว่าเหมือนเมืองร้างปราศจากรถราและผู้คนในท้องถนน แต่ “เสียงแว่ว” และ “ภาพหลอน” ก็หายไปในช่วงพริบตา และพบว่าในห้องโถงไม่ได้บันทึกเพลงร้องไว้ มีแต่เพลงบรรเลง หน้าโรงแรมก็มีรถราและผู้คนขวักไขว่เป็นปกติ สร้างความงุนงงแก่รุ่งราตรีว่าตนเองหูผาดหรือเกิดภาพหลอนขึ้นจริงๆ หรือเปล่า สำหรับนิมิตครั้งที่สองนั้น คือการขึ้นเครื่องบินชมทิวทัศน์เมืองน่านกับกัปตันผา เมื่อการเดินทางสิ้นสุดลง

ก็พบว่าเครื่องบินเล็กลำนั้น รวมทั้งตัวกับต้นผาไม่มีอยู่ในความเป็นจริง
ทั้งๆ ที่เธอจำได้อย่างแม่นยำว่าได้เห็นสถานที่ต่างๆ เช่น ผาซู้ ดอยภูคา
บ่อเกลือ หุ่นช้าง บัว บ้านเจ้าสัวที่กับต้นผาพาไปชมทางอากาศ ส่วนนิมิต
ครั้งที่สามนั้น เกิดขึ้นที่วัดป่าค้อวัง รุ่งราตรีได้สนทนากับแม่ชีสามคนในวิหาร
ที่วัดนั้น วิหารสร้างเสร็จใหม่ๆ มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ
แม่ชีทั้งสามได้ให้ความถึงอดีตชาติของเธอว่าเธอคือมะไฟ ต้องอาญาด้วย
การถูกถ่วงน้ำในสระ พร้อมกับพาไปดูสระน้ำแห่งนั้นด้วย ตามคำบอกเล่า
ของแม่ชี สระน้ำแห่งนั้นเดิมชื่อสระสาสนาน แต่ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสระ
สาปสนม เมื่อรุ่งราตรีเล่าเรื่องนี้ให้เจ้าอาวาสวัดป่าค้อวังฟัง ท่านก็บอกว่า
วัดนี้ไม่มีแม่ชี วิหารก็ยังสร้างไม่เสร็จ พระประธานก็ยังไม่ได้นำไป
ประดิษฐาน ผู้ประพันธ์กล่าวถึงปฏิกิริยาของรุ่งราตรีสั้นๆ ว่า “รุ่งราตรีไบกิน”
(หน้า 443) เป็นที่น่าสังเกตว่า การชี้แนะของผู้ประพันธ์เกี่ยวกับชื่อสระ
ที่แม่ชีบอกกับรุ่งราตรี ซึ่งตรงกับที่เจ้าอาวาสบอกเธอเช่นเดียวกันว่าเป็นชื่อ
ในแผนที่โบราณที่เขียนไว้ว่าสระสาสนานนั้นทำให้ผู้อ่านเริ่มเชื่อว่าแม่ชี
ทั้งสามเป็นตัวละครในนิมิตของรุ่งราตรี ที่มากระตุ้นเตือนให้เธอสะสาดคิดถึง
โศกนาฏกรรมในอดีตชาติ แต่ก็ไม่ได้ตั้งใจให้เธอระลึกชาติแต่ประการใด
เพียงแต่แนะนำไม่ให้จองเวรจองกรรมและให้อภัย แม่เมตตาแก่ผู้ที่ลงโทษ
เธออย่างรุนแรงในครั้งนั้นด้วย

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังใช้ความฝันของรุ่งราตรีเพื่อสื่อความนัยแก่
ตัวละครและผู้อ่านว่าเธอคือมะไฟในชาติปางก่อน ในฉากที่ 6 ของภาคแจ้ง
รุ่งราตรีได้ไปพบพระญาณาสूरียาและนางสนมทั้งแปดคนที่เคยใช้ชีวิตร่วมกัน
เมื่อเกือบ 700 ปีที่ผ่านมา ในฉากนี้ รุ่งราตรีสวมเครื่องแต่งกายชุดเดียวกับ
มะไฟในคืนแรกที่รับตำแหน่งท้าวเทวีของพระญาณาสूरียา มีผ้าเคียนหัว
สีขาวที่องค์เป็นเจ้ามอให้ผูกอยู่ที่ข้อมือ อย่างไรก็ตาม รุ่งราตรีก็ไม่สามารถ
ระลึกชาติได้ แม้ว่าพระญาณาสूरียาและนางสนมทั้งแปดคนจะพยายามรื้อฟื้น
เหตุการณ์ในอดีตชาติเพื่อเร้าเตือนความทรงจำของเธอ แต่ดูเหมือนจะ

ไม่สำเร็จ เพราะเธอเป็นหญิงสาวยุคใหม่ที่ไม่สามารถปักใจเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดได้ง่ายๆ จะเห็นได้ว่าเธอไม่ได้แสดงที่ท้าวจะยอมรับว่าเธอคือมะไฟ จนถึงกับถามคนเหล่านั้นว่า “นี่มันละครโรงไหนคะนี่ ดิฉันชื่อ รุ่งราตรี ไม่ได้เป็นนางจางนางจีของใคร” (หน้า 307) แต่ในตอนท้ายของฉากนี้ ผู้อ่านก็ทราบว่ารุ่งราตรีฝันไป อาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้สร้างความคลุมเครือและความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครผู้นี้ แม้จะไม่เชื่อเรื่องอดีตชาติ แต่เธอก็ยอมรับว่าถูกสะกดด้วยมนต์เสน่ห์ของชายหนุ่มใหญ่ที่แนะนำตนเองว่าเป็นพระยาสาสุริยาจนเคลิบเคลิ้มไปเหมือนกัน พอรุ่งเช้า รุ่งราตรีใส่บาตรอุทิศบุญกุศลให้พระยาสาสุริยาและนางสนมทั้งแปดคน พลางรำลึกถึงความฝันอันหวานฉ่ำที่สร้างความสุขชุ่มชื่นใจ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในระหว่างหนึ่งสัปดาห์ที่ท่องเที่ยวอยู่ในจังหวัดน่าน นั้น บ่อยครั้งที่รุ่งราตรีเกิดแรงสังหรณ์และเกิดความรู้สึกที่ไม่สามารถอธิบายได้ผุดขึ้นมาจากจิตใต้สำนึก ซึ่งทำให้เธอแสดงปฏิกิริยาแปลกๆ ที่เจ้าตัวไม่สามารถควบคุมได้ สร้างความงุนงงให้แก่ทั้งตัวเธอเองและผู้คนรอบข้าง มีแต่เพียงผู้อ่านที่มีโอกาสอ่านภาคเงาเท่านั้นที่พอจะเข้าใจได้ว่าความทรงจำรำลึกในอดีตชาติในตนเองที่กระตุ้นเตือนให้เธอแสดงปฏิกิริยาอันยากที่จะเข้าใจได้ เพราะตัวละครในภาคแจ้งไม่มีโอกาสอ่านนวนิยายภาคเงาในตนเอง เช่นเมื่อไปวัดต้นแหลง รุ่งราตรีก็รู้สึกว่าได้กลับมาอยู่ในถิ่นที่รู้จักดี เหมือนได้กลับบ้านเดิม สำหรับผู้อ่านนั้นคงจะหวงคิดถึงวัดต้นแหลงในภาคเงาที่มะไฟไปทำบุญพึ่งเทศน์ฟังธรรมอย่างสม่ำเสมอ พอพระผู้ใหญ่เล่าประวัติของวัดให้ฟังว่าเกี่ยวข้องกับประวัติของเจ้าเมืองในราชวงศ์พุกองค์หนึ่งที่มีเมียเด็กอยู่หลายคน ทำให้เกิดเหตุวุ่นวายขึ้น พอฟังถึงตรงนี้ รุ่งราตรีอารมณ์เสีย ทนฟังไม่ไหว ต้องลุกขึ้นลากลับทันที ครั้งหนึ่งมีคนพูดถึงรักสามเส้า เธอก็โพล่งขึ้นอย่างมีอารมณ์ว่าอย่าว่าแต่รักสามเส้าเลย รักสิบเส้ายังเจอมมาแล้ว ทั้งๆ ที่ความจริงเธอยังไม่มีคนรักเลย เมื่อฟังเพลง “ครวญถึงเจ้า” ตอนหนึ่งที่ว่า “...จะรักภักดีทราชมเชย ไม่เคยเลยจักแรมรา” เธอถึงกับ

อุทานออกมาดังๆ อย่างลืมหื้มว่า “โกหก!” “ก็พูดอย่างนี้ตลอดนะแหละ เชื่อไม่ได้” “เชิง” (หน้า 86) ทำให้ผู้คนรอบข้างรู้สึกขบขัน เพราะไม่เข้าใจว่า เหตุใดเธอถึงกับเอาจริงเอาจังกับเพลงรักเพลงนี้เสียเหลือเกิน ในวันที่ไปเที่ยววัดป่าอว้าง ซึ่งในฉากเงาเป็นวัดที่พระญาณสาสุริยาสร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้มะไฟที่ถูกถ่วงน้ำในสระซึ่งอยู่ในบริเวณวัด ตั้งแต่ได้เดินชมลานสวนมนตร์ สระน้ำ รุ่งราตรีรู้สึกเหมือนกับชนลุ่มอย่างบอกไม่ถูก ครั้นเมื่อไปเยี่ยมชมวิหารที่วัดหนองบัว (ในภาคเงาชื่อวัดพญาวัด) ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปางอภัยที่พระญาณสาสุริยาให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้มะไฟ รุ่งราตรีสามารถอ่านจารึกภาษาลานนาโบราณบนฐานพระพุทธรูปได้ใจความบริบูรณ์ ทั้งๆ ที่คำจารึกนั้นได้ลบเลือนหายไปจนแทบจะจับใจความไม่ได้ และตัวเธอก็ไม่เคยเรียนภาษาลานนาโบราณมาก่อน ทำให้ทุกคนที่ไปด้วยถึงกับอ้าปากค้าง แม้แต่ใบเซียมซีซึ่งรุ่งราตรีได้ไปเสี่ยงทายที่ศาลพระญาคูหา ในอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ยังบอกความเป็นนัยๆ ว่าเธอคือ มะไฟในอดีตชาติ และขอให้อภัยต่อผู้ที่ลงโทษเธออย่างรุนแรงในครั้งนั้นด้วย

อนึ่ง กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ทำให้นวนิยายเรื่องนี้มีเสน่ห์ แปลกจากนวนิยายโดยทั่วไป นั่นก็คือการเน้นย้ำอาณาภาพของเสียงดนตรี เสียงเพลง กลิ่นหอมของดอกไม้ที่กระพริบไสตประสาธและฉานะประสาธของรุ่งราตรีในภาคแจ้งทั้งแปดฉาก พอตกตึกและตอนเช้ามีด ณ โรงแรมที่พัก รุ่งราตรีจะได้ยินเสียงขลุ่ยพลั่วหวานแว่ว พร้อมกับได้กลิ่นหอมของดอกราตรีโชยมาชวนให้ผู้อ่านคิดถึงฉากรักอันหวานซึ่งระหว่างพระญาณสาสุริยากับมะไฟในหอคำ ซึ่งอบอวลด้วยกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ลานาชนิดผสมกลิ่นดอกราตรีที่โชยมา แม้ว่าเครื่องดนตรีโปรดของพระญาณสาสุริยาจะเป็นซอพุงตอหรือซอสามสายก็ตาม แต่ผู้ประพันธ์ได้ดัดแปลงจากเสียงซอเป็นเสียงขลุ่ยให้เข้ากับฉากปัจจุบันคือโรงแรมพุกาน่านฟ้า โดยให้ตัวละครแว่วเสียงขลุ่ยลอยมาทั้งจากหน้าห้องนอนและบริเวณรอบๆ โดยไม่ทราบว่าเป็นเจ้าของเสียงขลุ่ย บางครั้ง รุ่งราตรีก็จะได้ยินเสียงแซกโซโฟนเตี๋ยวทำนองหวานแว่วมา ซึ่งผู้อ่านทราบว่าเป็นเครื่องดนตรีประจำตัวของกัปตันผา

หรือร้อยเอกผา สุริยา หรือพระญาผาสุริยาที่กลับชาติมาเกิดเป็นวีรบุรุษ ผู้พลีชีพในสมรภูมิต่างต่างนั้นเอง ส่วนเนื้อเพลงแต่ละเพลงนั้นก็ล้วนแล้วแต่เป็นคำออกตอนรำพัน ตัดพ้อฝ่ายหญิงเพื่อเจ้าเดือนให้หวนรำลึกถึงความรัก ความหลัง จำนวนเพลงนั้นมากมายนับไม่ถ้วน นับเป็นนวนิยายที่รวบรวม บทเพลงพร้อมด้วยเนื้อร้องครบถ้วนไว้มากที่สุดเท่าที่เคยอ่านมา ขอยก ตัวอย่างชื่อเพลงเด่นๆ ที่น่าจะกระทบใจรักรัตริมากที่สุด เช่น เพลงครวญ ถึงเจ้า (หน้า 85-86) (ในเชิงอรรถเขียนไว้ว่าคำร้องและทำนองโดย ครูเอื้อ สุนทรสนาน) ขออนุญาตแก้ว่าครูเอื้อ สุนทรสนานแต่งเพียงทำนอง ส่วนเนื้อร้องแต่งโดยเทอด วรรณหา ซึ่งเป็นนามแฝงของนายทหารเรือ ท่านหนึ่ง เพลงในฝัน ลมหวาน คนรักหาย คำมั่นสัญญา พี่รักเจ้า พ่อ ผาგრัก เอาไว้ในเพลง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีบทเพลงที่พรรณนาเสน่ห์เมืองน่าน ที่ดึงดูดใจรักรัตริผู้มาเยือน เช่น เพลงกระซิบรักคือน่าน น่านน่านธารรัก มนต์รักบ่อเกลือ นันทบุรี คิดถึงน่าน คิดถึงเธอ ฯลฯ เพลงสุดท้ายในนวนิยาย คือเพลงรุ่งพระจันทร์ เนื้อร้องโดยอาจารย์เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปิน แห่งชาติ ทำนองจากเพลงเก่าเยอรมัน เป็นบทเพลงที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ ความหมายลึกซึ้งของชื่อรักรัตริ มิฉะนั้นแล้ว ใครๆ ก็คงจะคิดว่ารักรัตริขึ้น ตอนตะวันฉาย เราจะเห็นรักรัตริได้อย่างไร ดังเนื้อเพลงตอนหนึ่งว่า

ตะวันจะลับฟ้า	ราตรี
ก็ยังมีพระจันทร์	เจิดฉิน
สวยดังเรียวยิ่งเหนือธาร	พระจันทร์
รุ่งแห่งความหวัง	ศรัทธา
	(หน้า 512)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเพลงที่บรรจุลงในนวนิยายจะมีจำนวนมากมาย ก็จริงอยู่ แต่ผู้วิจารณ์ใคร่ขอเสนอว่า ถ้ามีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ควรเพิ่มเพลง

กลีนราตรี (เนื้อร้องโดยทรง สาลิตุล ทำนองโดยครูเอื้อ สุนทรสนาน) อีกหนึ่งเพลง ทั้งนี้เพราะดอกราตรีโซยกลิ่นให้รู้ราตรีรยขึ้นขึ้นนาสาบ่อยครั้งเสียเหลือเกิน ในคืนแรกที่เมืองน่าน พอตกติก เธอก็แสนประหลาดใจที่ได้กลีนดอกราตรีโซยเข้ามาในห้องที่ปิดมิดชิด ด้วยเป็นห้องปรับอากาศ (หน้า 88) ในความฝันที่ได้พบพระญาผาสุริยา ก่อนจะเดินออกจากโรงแรมก็ได้กลีนดอกราตรีอีกแล้ว (หน้า 361) ตอนเข้ามิด ขณะที่กำลังใส่บาตรอุทิศส่วนกุศลให้พระญาผาสุริยา เธอได้กลีนดอกราตรีโซยมา (หน้า 373) คืนหนึ่งก่อนเข้านอนก็ได้กลีนดอกราตรีโซยเข้ามาในห้องนอน (หน้า 443) แม้กำลังเข้าสู่นิทรารมณ์ เธอได้สูดดมกลีนหอมของดอกราตรีอย่างสุขใจ (หน้า 512) ในปัจจุณิบท ก่อนอำลาลาน กลีนราตรีก็โซยเข้ามาในห้อง (หน้า 553) อีกทั้งเนื้อร้องของเพลงก็สื่อความในใจอันล้าลึกของตัวละครได้อย่างดียิ่งดังเนื้อร้องในตอนต้นและตอนท้ายของเพลงดังต่อไปนี้

ลมพระพายชายขึ้นในคืนนี้
กลีนราตรีหอมระรื่นขึ้นใจแสน
ดอกไม้อื่นตื่นไปในดินแดน
จะเหมือนแม่นราตรีไม่มีเลย

มาคืนนี้กลีนราตรีที่ไหนหนอ
ลอยมาล่อลื้อให้...ใจคอยหาย
อกระทิกนี้กระพริบครั้งน้ใจกาย
หรือราตรีที่หมายชายกลีนมา

เพื่อทวนถาม...ความนัยให้ประจักษ์
เหมือนถามทักทวนเล่ห์เสนหา
ไอรাত্রีที่เคยรื่นขึ้นนุรา
ลอยทวนมาหรืออย่างไรใครรู้เอย

ส่วนอีกบทเพลงที่น่าจะเพิ่มลงไปภาคแจ้ง ฉากที่หกคือเพลง “ขอพบในฝัน” (คำร้องแก้ว อัจฉริยะกุล ทำนองเอื้อ สุนทรสนาน) เพื่อแทน เพลง “ในฝัน” ทั้งนี้เพราะเนื้อเพลงนี้ถ่ายทอดความสุขสดชื่นของชายที่ได้ กลับมาพบนางอันเป็นที่รักสมดังปรารถนา แม้เพียงในความฝันก็สุขใจเหลือ ที่จะกล่าว พร้อมกับรำพันความโศกสลดย์จำบัลย์ถ้าจะต้องพรากจากกัน อีกครั้งหนึ่ง เนื้อเพลงสื่อความอย่างซาบซึ้งกินใจ ดังตอนหนึ่งว่า

ฉันชื่นใจเมื่อได้เห็น	หัวใจเต้นเพราะได้เห็นดวงหน้า
เฝ้าแต่มองมิกลายสายตา	ขึ้นหนักหนาชักพาสุขทุกข์

แม้จากไปใจคงเหว	ฉันคงจะเศร้าทุกซ่จะเฝ้าทรวงไหม
ออกจะตรม...ทุกซ่ถมทรวงใน	ขวัญเอยเมื่อไหร่จะได้เจอกัน

ขณะที่เพลง “ในฝัน” นั้นถ่ายทอดความรักความอาลัยของฝ่ายชายเพียงสั้นๆ อาจจะเป็นเพราะเนื้อเพลงสั้นกว่า และมุ่งพรรณนาความงามของธรรมชาติ เป็นส่วนใหญ่ (หน้า 360)

สรุปได้ว่า นิมิติที่ปรากฏแก่รัฐราตรีและแรงสังหรณ์ที่เกิดขึ้นหลายครั้ง หลายครา รวมทั้งเสียงเพลง เสียงดนตรี และกลิ่นดอกราตรีที่เธอได้สัมผัส ทางโสตประสาทและฉานะประสาทนั้นเป็นกลวิธีที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้เพื่อ ช้แนะผู้อ่านอย่างอ้อมๆ ว่ารัฐราตรีคือมะไฟในอดีตชาติ อาจกล่าวได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ประสบความสำเร็จในการโน้มน้าวผู้อ่านให้เห็นพ้องต้องกัน ในเรื่องนี้อย่างไม่ต้องสงสัย อย่างไรก็ดี แม้ว่ารัฐราตรีจะเอะใจเหมือนกันว่า อาณาจักรน่านเคยเป็นถิ่นกำเนิดของเธอในอดีตอันไกลโพ้น แต่เธอก็อำลา จากน่านอย่างมีความสุข โบกมือจากหน้าต่างเครื่องบินให้ชายใส่แว่นตาดำ และผู้หญิงนุ่งซิ่น 8 คนที่ขี่จักรยานมาจอดอยู่หน้าโรงแรมพุกาน่านฟ้าเพื่อ มาส่งเธอ จำได้ว่าคนเหล่านั้นคือ พระญาผาสूरียาและนางสนมทั้งแปด ในฉากสุดท้ายของภาคแจ้ง ตัวละครเอกได้จากถิ่นฐานและชายผู้เป็นที่รัก ในอดีตชาติที่มีโอกาสได้พบกันในความฝันเพียงชั่วครู่ เพื่อกลับไปสู่ชีวิต

ปัจจุบัน โดยปราศจากความโหยหาอดีตที่ไม่มีวันหวนคืนมา รุ่งราตรีคงจะรำลึกถึงโอวาทของเจ้าคุณพระธรรมนนทโศภณ เจ้าอาวาสวัดช้างล้อมในตอนที่ได้เรียนกันว่ามีคนบอกว่าเธอเคยมีชีวิตอยู่ที่นั่นเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว ท่านกล่าวกับเธอว่า “ก็เวียนว่ายตายเกิดด้วยกันทั้งนั้น จะเป็นอะไรมามันก็เป็นไปแล้ว จากตรงนี้ไป ก็ให้มีสติ ปฏิบัติชอบนะ จึงจะได้ชื่อว่ามีบุญในโลกแบบไม่เสียชาติเกิด” (หน้า 494) ในเครื่องบิน รุ่งราตรีฟังเพลง “ฝากรักเอาไว้ในเพลง” โดยไม่รู้รู้สึกสะเทือนอารมณ์แต่อย่างใด กลับหลับสนิทดวงตาปิดพริ้มยิ้มหวาน ผันเห็นช่อดอกชมพูกุลา นวนิยายปิดฉากลงด้วยความสดชื่นงดงามจากกลีบดอกชมพูกุลาที่ปลิวมาท่วมท้นล้นฟ้า ราวกับการอวยพรจากทวยเทพ น่านจึงเป็นเมืองที่ซาบซ่านไปด้วยเสน่ห์หามนตราแห่งลานนา ที่เธอคงจะกลับมาเยือนอีกครั้งอย่างแน่นอน

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในส่วนของกลวิธีทางวรรณศิลป์ ได้แก่ ศิลปะการสร้างฉากวิฤตให้อยู่ในกรอบของความพอเหมาะพอดี ฉากวิฤตที่จะยกมากล่าวถึงก็คือฉากความตายของพระญาผาสุริยาและมะไฟ เมื่อรู้ตัวว่าจะไม่มีทางรอดชีวิตจากยาพิษและภฤตยามานต์ดำของสิงห์คำองค์เป็นเจ้าได้รำลึกละและขอบใจเหล่าบริวารที่สนิทชิดเชื้อ รวมทั้งนางจื่อหล้าทั้งแปด โดยยกย่องคุณงามความดีเป็นรายคน เมื่อวิญญูณจะออกจากร่างก็เห็นมะไฟมาพ้อนให้ดู และเห็นรถม้าสีทองมารอรับเพื่อไปกราบลาพระธาตุที่วัดภูเพียงแซ่แห่ง แล้วรีบกลับขึ้นรถม้าเดินทางไปตามหามะไฟที่สุดปากขอบฟ้า ทุกชาติภพ ด้วยแรงสิเนหามนตาแห่งลานนา แม้ว่าจากสิ่งๆ นี้จะสร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้อ่านอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เกินเลยขอบเขตจนถึงขั้นโสกเศร้าเคล้าน้ำตา นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังเพิ่มเติมเหตุการณ์ที่ทำให้ความโสกเศร้าและความเคียดแค้นที่องค์เป็นเจ้าถูกปลิดชีวิตบรรเทาเบาบางลงไปอีก จนผู้อ่านเกิดความสะใจ แทบจะลืมตัวละครเอกที่กำลังทุกข์ทรมานใกล้ตาย เรียกได้ว่าเป็นกลวิธีการใช้อารมณ์ซ้ำขึ้น (black humour) เข้าแทรก นั่นก็คือการลงโทษสิงห์คำ ศัตรูตัวร้ายที่ปลิดชีวิตพระญาผาสุริยาและแม่เผ่ากุ่มารดาของพญาสิทธิวังราชหรือบารมีหมีควาย พระญาผาสุริยาสั่งให้จด

โทษประหาร และไม่ให้ลงโทษจนพิการเพราะไม่ต้องการจองเวรจองกรรม
ต่อกัน แต่ให้ลงโทษตามควรด้วยวิธีอื่น แล้วปล่อยตัวกลับบ้านกลับเมืองไป
บารมีหมีควาย รับคำสั่งแล้วนำตัวสิงห์คำไปให้หมอสักไบหน้า พอหมอสัก
เห็นลายสักที่บารมีหมีควายยื่นให้ถึงกับอ้าปากค้าง พอสักเสร็จ บางคนเห็น
รอยสักเต็มตาถึงกับเป็นลมล้มลง ครั้นตัวสิงห์คำดูหน้าตนเองในแผ่นเงิน
ขัดมันเขาถึงกับร้องสุดเสียง บารมีหมีควายสั่งให้ทหารนำตัวสิงห์คำไปส่ง
เมืองพะเยา บอกว่าพระญาผาสุริยาแห่งลานน่านทูลสั่งให้นารอยสักบน
ไบหน้าสิงห์คำมาเป็นบรรณาการเพื่อขอผูกไมตรี ผู้วิจารณ์ไม่สามารถ
พรรณนารอยสัก ณ ที่นี้ได้ ทั้งๆ ที่เห็นภาพวาดเด่นชัด ผู้สนใจโปรดพลิก
ที่หน้า 545 แล้วจะต้องยอมรับว่าผู้ประพันธ์ช่างค้นคว้าวิธีลงโทษที่เฉียบแหลม
ละเอียดอย่างหาที่เปรียบมิได้ เพราะรอยสักได้สร้างความอับอายศอตสูแก่สิงห์คำ
สุดจะพรรณนา ร้ายแรงกว่าการถูกทรมานจนตายไม่รู้ที่รื้อยกี่พันเท่า อาจจะ
กล่าวได้ว่า ฉากความตายของพระญาผาสุริยามีหลากหลาย แต่ไม่เกินเลยจาก
กรอบของความพอเหมาะพอดี นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการเขียนฉาก
วิกฤตในนวนิยาย

ฉากความตายของมะไฟสร้างความสะเทือนอารมณ์แก่ผู้อ่านมากกว่า
ฉากความตายของพระญาผาสุริยา เพราะฉากการประหารด้วยการ “ขว้างลง
น้ำ” (ถ่วงน้ำ) นั้นสยดสยองกว่าการใช้ศาสตราวุธหรือถูกพิษกฤตยามนต์ดำ
มะไฟยอมรับชะตากรรมอย่างสงบ ฉากการลาจากระหว่างมะไฟกับพระญา
ผาสุรินั้นสั้น กระชับ แต่ซาบซึ้งกินใจยิ่งนัก ต่างฝ่ายต่างสะกดกลั้นความ
โศกสลดที่ท่วมท้นเอาไว้ในใจ มะไฟคลี่มวยที่เกล้าไว้เช็ดบาทองคำเป็นเจ้า
แล้วกล่าวอำลา ยอมรับผิดโดยปราศจากข้อโต้แย้ง ส่วนพระญาผาสุริยาก็
กล่าวอำลาเช่นกันว่าขอให้มะไฟไปดี อย่าได้มีเวรมีกรรมต่อกัน ที่ต้องตัดสิน
ประหารนางนั้น เพราะต้องรักษากฎหมายของบ้านเมือง องค์เป็นเจ้าย้าเป็น
ครั้งสุดท้ายว่า “ป้อฮักสูนกันนะ มะไฟ (...) ลาก่อนมะไฟ แม่นางจื๋อมแพง”
(หน้า 407-408)

สรุปได้ว่า นวนิยายเรื่อง *สินหามนตาแห่งลานนา* มีลักษณะเป็นจินตนิยายอิงประวัติศาสตร์อย่างสมบูรณ์แบบในภาคเงา สอดคล้องกับชื่อเรื่องที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงได้ใช้สมมติมาหาแห่งสินหาเพื่อให้ฝ่ายชายกลุ่มหลงตนแต่ผู้เดียว ส่วนพระญาผาสุริยาได้ติดตามนางไปทุกชาติภพด้วยความรักความอาลัยและความปวดร้าวระทมใจ เพื่อขอกภัยที่ได้สั่งลงโทษนางอย่างรุนแรงถึงแก่ชีวิต ซึ่งสื่อความหมายของชื่อเรื่อง *สินหามนตาแห่งลานนา* เช่นกัน ส่วนผู้ประพันธ์และรัฐราตรีนั้น ก็ได้ต้องมนต์เสน่ห์แห่งลานนาอย่างมีอาจถ้ายถอนได้ ดังที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือ และในฉากที่รัฐราตรีอำลาเมืองน่านด้วยความสุขสันต์ซาบซ่านใจ

นวนิยายเรื่องนี้จัดทำรูปเล่มได้สมบูรณ์แบบ ภาพปกเป็นภาพวาดประดับอยู่ ณ โรงแรม พுகาน่านฟ้า มีภาพประกอบทั้งภาพสีและภาพขาวดำ ซึ่งเป็นภาพแผนที่ ภาพถ่าย ภาพแบบจำลอง และภาพวาดเป็นจำนวนมาก ดังรายละเอียดในบรรณานุกรมภาพท้ายเล่ม การพิสูจน์อักษรนั้นเรียกได้ว่าสมบูรณ์แบบเกือบ 100% คำผิดเท่าที่พบมีเพียง 4 คำเท่านั้น ได้แก่ คำว่ากระดูก เขียนเป็น กะตุก (หน้า 175, 307, 394, 395) แต่เชิงอรรถที่ 11 หน้า 312 เขียนถูกต้องว่ากระดูก คำว่ากะพริบ เขียนเป็น กระพริบ (หน้า 48 เชิงอรรถที่ 13 หน้า 50 และเชิงอรรถที่ 12 หน้า 528) คำว่าพลั่ว เขียนเป็น พรั่ว (หน้า 410) คำว่าไอโฮ เขียนแยกคำว่าไอ โฮ (หน้า 297) กล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้ให้ทั้งสาระประโยชน์ต่อผู้อ่านทั้งในด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งข้อคิดเตือนใจที่เฉียบคม ในขณะเดียวกัน *สินหามนตาแห่งลานนา* ก็ให้ความบันเทิงเรีงรมย์หลากหลายรสชาติ ทั้งเรื่องความรัก การพลัดพราก การทำศึกสงคราม รวมทั้งปรัชญาชีวิตที่เป็นสากล ในท้ายที่สุด ผู้อ่านคงจะได้ดื่มด่ำและซึมซาบกับบรรยากาศและจิตวิญญาณของลานนาสมดังเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์เป็นแน่แท้